סדר התפילה · הגדה · מפרשים

זרוע ימין על הגדה של פסח

רבי חיים יוסף דוד אזולאי [החיד"א]

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

זרוע ימין על הגדה של פסח

רבי חיים יוסף דוד אזולאי [החיד"א]

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/זרוע-ימין-על-הגדה-של-פסח/
הקובץ נוצר ב־21 בנובמבר 2026 מגרסה 202611200317-v39 של הספרייה.

תוכן העניינים

מגיד 4
הא לחמא עניא 4
מה נשתנה 7
עבדים היינו 8
מעשה שהיה בבני ברק 10
כנגד ארבעה בנים 12
מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו 18
ארמי אבד אבי 26
עשר המכות 41
דיינו 48
פסח מצה ומרור 49
חצי הלל 49
ברך 50
שפוך חמתך 50
הלל 50
מסיימים את ההלל 50
מזמורי הודיה 54

מגיד

הא לחמא עניא

פסקה ג

אח"י הנה נא הואלתי יצא עתק קצת פירוש ההגדה זעיר שם זעיר שם אשר כתבתי בעניותי בקונטרס **זרוע ימין** אחר שנדפס שמחת הרגל בחסד עליון מלכ' לעלמין. איכו השתא איידי דזוטר ארדוף אצי"ג מאחז פני" על ימין פרחת יקומו שהכפרים מקדימין. ציצים ופרחים קטני ארש ברמ"ז מטמין. היכן התנוקות קוראים יחזו פנימו אם יש להמין:

הא לחמא עניא אפשר לרמוז כי תיבת הא רמז הרומז לאות ה' שבשם הרומזת לשכינה כמ"ש גורי האר"י זצ"ל ולכן גרסי הא לחמא עניא דסיהרא לית לה מגרמא. ואמרו המפרשים משם רז"ל דהשכינה השלימה המנין של ת"ל שנה עוד כתבו ז"ל דת"ל גימט' חמשה פעמים אלהים ולא ישבנו בקושי השעבוד כי אם כמספר פעם אחד אלהים דהיינו פ"ו שנה. ולכן נקט תחילת דיבר הא. לרמוז ה"א לכם ז"רח כי השכינה היא היתה אם השלימה החשבון:

ובזה יובן מאמרם ז"ל בשעה שיצאו ישראל ממצרים כרתו ברית לעשות חסד זה עם זה כי מאחר דיצאו בעבור השכינה והעני רמז לסיהרא דלית ליה מגרמיה וכמ"ש בתקונין תקון ג' את המאור הגדול רזא דעתירי ואת המאור הקטון רזא דמסכני וכו' ע"ש לכן כרתו לעשות חסד זה עם זה:

והיינו מאי דאמר המגיד כל דכפין ייתי ויכול כל דצריך ייתי ויפסח לעשות צדקה וחסד לכבוד השכינה. ואמר ייתי ויכול כי זהו הצדקה מעולה כמ"ש פ"ג דתעניות מ"ט קדים סליק ענא מזויתא דקיימא דביתהו משום דיהבת רפתא ומקרבת הנייתא ולכן אנו אומרים ייתי וייכול דיהנה תכף:

א"נ אפשר לרמוז הא ר"ת ה' אלהים כמספר ת"ל שנה שהיינו צריכים לישב ובעבור הא כקריאתה שהיא השכינה ניצולו. ויומתק דהשכינה בחינת נפש ולכן הצילה בניה מת"ל גימ' נפ"ש:

א"נ לחמ"א עני"א גימט' רד"ו שלא ישבנו אלא רד"ו שנה וכי תימא במספר שנים הללו של רד"ו ימי יעקב אע"ה ויוסף הצדיק ועד אחרון שבשבטים וכל ימיהם לא היה שעבוד כלל ואדרבה יוסף הצדיק מלד אדיר ומשל ממשל רב והיו ישראל כבני מלכים ואמאי עיילי בחושבן שני גלותם ומצרפים הכל במספר שני גלות. לז"א די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים רצו לומר דהאבות הקדושים כל מעיינם בדבקות ה' וכל עניני העה"ז

כאפס ותהו נחשבו ולכן היה בעיניהם גלות להיותם בארעא דמצרים ורחקו ממקום הקדש ארעא דישראל. והשתא מזה נלמד תוקף גדולת החסד והצדקה כי עם היות שישבנו במצרים בגלות וימררו את חיינו נצטוינו לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו. לכן כל דכפין וכו'. וכלפי אשר אמרנו שלאבותינו עם היותם בשלוה ובמשמני מדינה נחשב גלות היותם בח"ל כי רחקו ממקום הקדש. אי לזאת תכון תפלתנו השתא הכא לשנה הבאה בארעא דישראל לעבוד עבודת הקדש כדחזי המצות שאנו מקיימין בח"ל. אמנם גמר העבודה הוא השתא הכא עבדי לשנה הבאה בארעא דישראל בני חורין ונעבוד את ה' עבודה שלימה:

ואפשר לומר עוד כי הטעם שיצאנו ברד"ו שנה ולא נשתהינו לענות נפ"ש ת"ל שנה היה מסיבת תוקף השעבוד ואשר יש לנו דין בנים דתוקף השעבוד הנה צו"רף לעיקר כמשפט בני המלך כאשר כתבנו במקומות אחרים ומטעם היותנו בנים נצטוינו בצדקה כמ"ש ר"ע פ"ק דבתרא לכן באומרו לחמ"א עני"א דהוי כמספ"ר רד"ו ושם רמז כי הגדיל ה' לעשות עמנו להיותנו בנים ותוקף השעבוד עלה בחשבון. א"כ חל עלינו חובת הצדקה ולכן כל דכפין ייתי ויכול והכל מתוקן. כל דצריך שהוא מפונק ולא סגי ליה באכילה פשוטה ייתי ויפסח בכל אוות נפשו כמ"ש פ' מציאת האשה מפנקי כולי האי עייפינהו ושדרינהו. וזכ"ה די מחסורו אשר יחסר ל"ו לו דייקא דלגבי דידיה הוא חסרון אך לגבי אחריני אין זה חסרון עם כל זה צריך למלאות חסרונו וכמ"ש אפי' עבד לרוץ לפניו וכמו שפירשו המפרשים ולא ירע לבבך בתתך לו הכונה בתתך את עצמך לו לרוץ לפניו כמו שאמרו בש"ס שעשה הלל שרץ לפני בן טובים שלשה מילין. ומאחר שזכינו לקיים מעשה הצדקה שמורה דיש לנו דין בנים א"כ השתא הכא לשנה הבאה בארעא דישראל דמארץ ישראל מורה דיש לנו דין בנים כמ"ש הרב מהר"ש אלגאזי. וגם נזכה לגאולה השתא הכא לשנה הבאה בארעא דישראל בני חורין דצדקה מקרבת הגאולה:

ועוד אפשר לומר דרך רמז כי ידוע דבחטא אדה"ר נטמעו הנשמות וניצוצי הקדושה ונתפשט ארס הנחש בכל המאכלות וז"ש הא לחמא עניא כי הלחם צריך כל כך מלאכות ובירורין בשדה ובגוף החיטים הרבה מאד עד שיאפה ויבא לכלל אכילה וכל זה בחטא אדה"ר וז"ש הא לחמא עניא כי עני הוא בהיות ששלט הנחש ופרח בכלו ארסו. וזה היה טעם גלות מצרים וכל הגלות לברר ני' הק' וז"ש די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים דע"י אוכלם מלחם ארץ מצרים החלו מעלין ני' הק' אשר היו ספונים בערות הארץ. ולזה כל דכפין שהיצה"ר מתגבר עליו כמ"ש אם רעב שנאך האכילהו לחם ואם צמא השקהו מים כי גחלי' אתה חותה על ראשו. ופי' רז"ל רעב וצמא על היצה"ר שרעב לעבירה

וצמא מתאוה לעבירה האכילהו לחם והשקהו מים היא התורה. ואנן בעניותין פי' בזה במ"ש בס' יערות דבש כי הנחש בורח מהאש שהנחש מיסוד העפר והאש הוא רחוק מאד והארכנו בזה בעניותנו בקונט' דברים אחדים דרוש י"ד ושם כתבנו דה"ט שאמר הקב"ה בראתי יצה"ר שהוא מעפר בראתי לו תורה שהיא אש להבריחו וז"ש אם רעב שנאך השונא האמיתי מאין כמוהו הנחש עקלתון האכילהו לחם לחמה של תורה כי התורה מבטלו ונ"ט כי גחלים אתה חותה על ראשו כלומר אף דבנחש יסוד העפר יש בו מיסוד האש כי כל יסוד כלול מד' מ"מ התורה היא אש של גבוה כאלו היא חלק האש שבאש וזהו כי גחלים גוף האש אתה חותה על ראשו וברוח יברח:

ואפשר דנקט האכילהו לחם והשקהו מים במ"ש בעניותנו במ"א דאשר רגיל בעיון התורה וזהו סדר התמיד אם מתגבר היצר הרע וזה מסיבת שהיה בלימודו איזה חטא יקרא אגדה להעביר היצה"ר דבר שלא הורגל. ואם הוא בעל אגדה יבקש לטרוח בעיון וז"ש אם רעב שנאך היצה"ר שאתה בעל אגדה ובזה מצוי יותר תגבורת היצר כי אינו נטרד בעיון ועי"ז רעב שנאך היצה"ר האכילהו לחם שתטרח בעיון וזהו לחם מלחמתה של תורה כמ"ש רש"י בסוכה דף נ"ב ועל ידי התחלפות הלימוד תנצל. ואם צמא שאתה בעל פלפול ומ"מ צמא היצה"ר ואינו בתגבורת כ"כ תשנה לימודך והשקהו מים אגדה המושכת לב אדם כמים ובהיות לימוד חדש אשר לא הורגלת בו תנצל כי גחלים אתה חותה על ראשו כי כל דבר תורה גחלי אש קדוש והנחש בורח מהם. וז"ש כל דכפין שהוא בעל הגדה ורעב שנאו ייתי ויכול לחם אבירים בפלפול וסברא. ואמר ייתי ויכול כמ"ש במנחות דף ו' אבימי איתעקרא ליה מסכתא ואתא קמיה דרב חסדא לאדכורי גמריה ולישלח ליה וליתי לגביה סבר הכי מסתייעא מילתא טפי ופירש"י משום יגעתי ומצאתי. והיינו דתנן הוי גולה למקום תורה ואל תאמר שהיא תבא אחריך דמסתייעא מילתיה ללכת משום יגעתי ומצאתי וז"ש ייתי ויכול. כל דצריך שהוא בעל פלפול והיה לו הרהורים כמ"ש ואם צמא ייתי ויפסח ידלג מלימודו ללימוד הגדה וטוב לו:

ואפשר לומר הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים במה שאמרו בזהר פ' שמות דף ג' ע"א דאי כד נחתי ישראל למצרים לא יטעמון נהמא דמצראי לא אשתבקו בגלותא ולא יעיקון לון מצראי דכתיב אל תלחם את לחם רע עין ע"ש ואפשר לרמוז כי מפני שאכלו נהמא דמצראי לחם רע עין לכן היו בגלות ת' שנה גימט' ר"ע עי"ן. וז"ש הא לחמא עניא זכר לגלות. היה סיבה די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים דאי לא יטעמון נהמא דמצראי לא אשתבקן בגלותא וע"י שאכלו היינו בגלות וזה רמז לעבדות. ואחר

שהקדים דסיבת הגלות היה לאוכלם לחם רע עין פתח ואמר כל דכפין וכו' דודאי הוא בלב שלם ועין טובה:

מה נשתנה

פסקה ב

מה נשתנה בבריתא פ' ע"פ דף קי"ו תני שבכל הלילות אנו מטבלין פ"א מתקיף לה רבא אטו כל יומא לא סגיא דלא מטבלה חדא זמנא אלא אמר רבא הכי קתני שבכל הלילות אין אנו חייבין וכו' מתקיף לה רב ספרא חיובא לדרדקי אלא אמר רב ספרא הכי קתני אין אנו מטבלין אפי' פעם אחת והלילה הזה שתי פעמים וראיתי בס' מלכי בקדש בפירושו להגדה שכתב על זה ויש לתמוה דא"כ היכי קתני שבכל הלילות אנו אוכלים שאר ירקות אטו כל יומא לא סגי דלא אכיל וכי תימא דה"ק כשאנו רוצים לאכול אין מחזרין אמרור א"כ נימא כשאנו רוצים לטבל אין מחזרין לטבל ב"פ וי"ל דבירקות ה"ק אנו בוחרים בירקות ולא מרור אבל בטבולים ליכא למי' אנו בוחרין בטבול א' טפי מתרי דמ"ט בוחרים בא' טפי משנים ואפשר דמתרמי דטבלי תרתי זהו תורף דבריו:

ויש להעיר עליו דלא זכר דברי רשב"ם שכתב אבל אשבכל הלילות אנו אוכלים שאר ירקות ליכא למפרך הכי דהתם ה"ק בכל הלילות אין אנו מחזרין אחר מרור עכ"ל ואיך העלים עין הרב מלכי בקדש דרשב"ם עמד בזה ומה שדחה הוא הם דברי רשב"ם. ותו ק"ק דלדידיה דאפשר לפרש כשאנו רוצים לטבל אין מחזרין לטבל ב"פ וא"ש. אמאי לא פירש כן בש"ס והלא גם אי אמרת דהוה מפרש דבירקות הכונה אנו בוחרים מרור. בטבולים לימא כשאנו רוצים לטבל אין מחזרין לטבל ב"פ ול"ק. ותו דאי אמרת מ"ט בוחרים בא' טפי מבשנים הכי תימא מ"ט אין מחזרין לטבל ב"פ דמשכחת לה דבעי לטבל תרתי ומ"ה בעי אטבולים ולא אירקות וזה דעת רשב"ם:

ולולי דברי רשב"ם אפשר לפרש בש"ס דפריך אטבולים ולא אירקות משום דירקות שכיח דרוב בני אדם אוכלים ירקות. ולא שכיח דטבלי אפי' פעם אחת ומ"ה פריך ופשוט:

וראיתי במשניות תי"ט שנדפסו מחדש עם תוספות חדשים שכתוב שם על דברי הרב תי"ט שבכל הלילות אנו מטבילין פעם אחת מסיק בגמ' דהכי קתני שבכל הלילות אין אנו מטבלין אפילו פעם אחת עכ"ל התי"ט. וכתב בתוס' חדשים עלה בגמ' מסיק כן על הבריתא אבל במשנה גריס בש"ס בהדיא אין אנו חייבין לטבל אפי' פ"א וטעות נפל בכל ספרי המשניות עכ"ל וליתא דט"ס הוא במשנה שבש"ס דמוכח ודאי דאמוראי לא גרסי במשנה אין אנו חייבין דא"ה מאי חדית רבא והול"ל דליתני בבריתא כמתני' ותו רב

ספרא אמאי פריך על רבא ולא אמתני' אלא מוכח דהוו גרסי במשנתנו כבריתא. ואעיקרא מאן לימא לן דהוא שקלא וטריא על הבריתא ולא על המשנה והאי דאיתא בש"ס שבכל הלילות אנו מטבילין וכו' הוא פסקא שתופס דברי המשנה למשקל ולמטרי. וכן משמע קצת דאם הם דברי הבריתא אמאי לא קתני אלא שאלה זו לבד. ואפי' תימא שהם דברי הבריתא השקלא וטריא קאי אמתני' ובריתא. וכ"כ רשב"ם במשנה מטבלין פ"א וכו' ובגמ' פריך ליה. ועוד כתב רשב"ם דלומר אין אנו חייבין לטבל אלא פעם א' הוא שיבוש והמגיה הנז' לא חש לקמחיה:

ואפשר לפרש בהני בעיי דהכונה שבכל הלילות אין אנו מטבלין אפילו פעם אחת. כלומר זה שאנו מתענגים לטבל ב' פעמים כבני אדם המפונקין אין אנו עושים בכל הלילות ואפי' בשבת דאנו מצווים וקראת לשבת ענג. ומה שאנו אוכלים כלו מצה שהוא רמז לדבקות ביצה"ט אין אנו אוכלין בכל הלילות אפי' בשבועות שעמדנו בה"ס ופסקה זוהמתנו וקבלנו התורה והי"ל לעשות זכר לאכול כלו מצה לפסוק ארס הנחש ולידבק בתורה ואפ"ה אנו אוכלין חמץ ומה שאנו אוכלין מרור שהוא רמז להכנעה לא אכלינן אפי' בראש השנה יומא דדינא שצריך להכנע ולירא מאימת הדין. ומה שאנו אוכלין מסובין לא כן אנחנו עושים אפי' בסוכות דהוא זמן שמחתנו והוא זכר לעננ כבוד. באופן כי כל א' מהנה היה ראוי לעשות באיזה יום מקודש ולא עבדינן. ומאד יפלא לעשות הכל בלילה הזו:

עבדים היינו

פסקה ב

עבדים היינו לפרעה וכו' פתח בתשובה שלימה כי לא כל העתים וכל המועדים שוות להדמות כליל התקדש חג כי יצ"מ היא אבן בוחן פנת יקרת יסוד מוסד לכל התורה דהוציאנו קודם הזמן ואלו לא הוציא הקב"ה את אבותינו בו בפרק היו נכנסים בש"ט ן' וגבר אויב שטן ולא היה תקומה ועדין אנו ובנינו וכו'. ומאחר שכן להורות זה נעשה כל כך זכרונות ושינויים משום דהוה ס"ד דמאי דהוה הוה וזה זכר לנס שנעשה לאבותינו מעין דוגמא דסוכות שהוא זכר לעננ כבוד ולא צריך לחשוב דאנו במדבר ומקיפים לנו עננ כבוד. לכן להורות בעצמנו כאלו אנחנו יוצאי מצרים ממש אנו צריכים לעשות שינוים ושאלות ותשובות. וכל המרבה לספר ה"ז משובח להתעורר ולהכיר שהוא עצמו יצא ממצרים דעל ידי רוב הספורים והחקירות עביד עובדא בנפשיה ויתלהב לשמוח בפעולת אמת וצדק כאלו הוא יצא ממצרים:

ובמדרש הביאו הרשב"ץ בפירושו אתם מכרתם יוסף לעבד חייכם בכל שנה תקראו עבדים היינו לפרעה. והפשוט בזה דאתי כמ"ד שגלות מצרים היה בשביל מכירת יוסף כמו שאמרו רז"ל. אך יש לדקדק דהול"ל אתם מכרתם ליוסף חייכם שתהיו עבדים לפרעה שזהו העונש לא אשר יקראו עבדים היינו. ואפשר דברוגז רחם יזכור רמז להם דמזאת המכירה בצד מה היה תועלת לגאולה כמ"ש בזהר דכיון שהם שלטו ביוסף ויוסף שלט במצרים נמצא דהמצריים הם עבדים לשבטים דיוסף ע"ה אדוניהם הם שלטו בו בתחילה ועי"ז היה תקומה לישראל דאם ח"ו היו נטמעים בסט"א של מצרים וז"ש אתם מכרתם ליוסף ועשיתם כ"כ רעה ועכ"ז טובה היא לכם שתגאלו ותקראו עבדים היינו לפרעה ויוציאנו כי זה תשועתכם כאמור:

ועוד אפשר בהקדמה שכתבתי לקמן בפסקת והיא שעמדה משם הרב גבעות עולם דגזרת ה' היתה שעבוד ועבדות וגלוי וידוע לפניו שיוסף ימכר לעבד ובזה תתבטל גזרת העבדות רק זה נשאר השעבוד ולפי שהמצרים העבידו ישראל בעבדות לזה לקו והיינו דאמר רחמנא וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי יעבודו דייקא שלא היו חייבים ונפטרו על יד יוסף ע"ש באורך הענין וסרעפותיו ופארתיו. ובזה אפשר לפרש עבדים היינו לפרעה מה שלא היינו חייבים כי כבר נתבטל ע"י יוסף וכי תימא ופרעה מהיכן ידע לז"א במצרים הוא השר שלו כמשז"ל ע"פ והנה מצרים נוסע אחריהם והשר ידע בשמים כי אינם חייבים אלא שעבוד. ומאחר שעשו שלא כדין ויוציאנו ה' ביד חזקה ע"י עשר מכות. ואלו לא הוציא וכו' עדיין משועבדים היינו כי עדיין היינו חייבים שעבוד ואם היו נשלמים ת' בשעבוד עדיין אנו משועבדים כי היו נכנסים ח"ו בן' ש"ט. ולכן הקב"ה הוציאנו בחצי הזמן וריחם עלינו לחשוב דכיון דע"י יוסף נתבטל העבדות א"כ גם שני הגלות פטמם לחצאין:

וזה רמז המדרש הנז' שהביא הרשב"ץ אתם מכרתם יוסף לעבד חייכם בכל שנה תקראו עבדים היינו כי ברוב רחמיו חשבה לטובה למכירת יוסף לבטל העבדות וחצי שנות מספר ת"ל שנה ובזה הוכו פרעה ומצרים שנשתעבדו והעבידו ישראל ועל העבדות לקו ולז"א חייכם כלומר כי הוא חיי"כם ממש להוציא לאור נשמתכם מן הקליפות על דרך שפי' מהרמ"א זלה"ה וימררו את חייהם ותקראו עבדים ויוציאנו כמו שפירשנו. ואפשר לפרש בזה מ"ש יוסף הצדיק לאחיו סוף פ' ויחי אלהים חשבה לטובה למען עשה כיום הזה להחיות עם רב. דעתה אחר שנסתלק יעקב אע"ה גילה להם שמה שמכרוהו לעבד אלהים חשבה לטובה כי בזה נתבטל גזרת העבדות ויכולים לצאת ממצרים ולברר ר"ב חלקים מרפ"ח כמ"ש גורי האר"י זצ"ל וזה רמז להחיות עם ר"ב דייקא כלומר להחיות רב

ני' אשר היו בעלמא דפרודא ונק' עם ר"ב וע"י שנתבטל העבדות אפשר להוציא ישראל בחצי הזמן ויחיו הר"ב חלקים מני' הק' כי היו בקלי' מקום המות ועלה מן הארץ:

מעשה שהיה בבני ברק

פסקה א

מעשה בר"א וכו' בתוספתא שילהי פסחים תנינן חייב אדם לעסוק בהלכות הפסח כל הלילה אפי' בינו לבין בנו אפי' בינו לבין עצמו אפילו בינו לבין תלמידו מעשה ברבן גמליאל וזקנים שהיו מסובין בבית ביתוס ן' זונין בלוד והיו עסוקין בהלכות הפסח כל הלילה עד קרות הגבר הגביהו מלפניהן ונועדו והלכו לבית המדרש עכ"ל וכתב רב רחומי הרב מהרד"ף נר"ו בס' חסדי דוד וז"ל הא גופא ק' אמרת רישא חייב אדם לעסוק כל הלילה אלמא זוהי מדת כל אדם ולא סגי בלא"ה ולבתר מייתי מעשה בר"ג וכו' ומאי רבותיהו וכו' ובמכילתא ראיתי עד חצות לילה וכו' אמנם הטור סימן תפ"א העתיק לשון התוספתא שלפנינו אכן מרן ז"ל בש"ע נתחכם וכתב עד שתחטפנו שינה הורנו לדעת דכל הלילה דקתני לאו דוקא אלא כלומר עד שתבא לו שינה וכו' ומיהו מייתי עובדא דר"ג דאע"ג דהיו מסובין ואכלו ושתו לא חטפם שינה עד קרות הגבר שמשם הלכו לבה"מ עכ"ל ועמו הסליחה דמייתי מדברי מרן בש"ע וכתב דנתחכם וכו' והרואה יראה דמרן בש"ע לא כתב דחייב כל הלילה. ולא השגיח דהטור גופיה דמייתי התוספתא כמו שכתב לעיל בסמוך ממש כתב וז"ל שחייב אדם לעסוק כל הלילה בהלכות פסח וביצ"מ ולספר בנסים ונפלאות שעשה הקב"ה לאבותנו עד שתחטפנו שינה ואם ישתה ישכר והכי איתא בתוספתא חייב אדם לעסוק בה' פסח וביצ"מ כל הלילה וזהו ששנינו מעשה בר"א וכו' עכ"ל עיניך הרואות דהא דעד שתחטפנו שינה הם דברי הטור. ועוד דבדברי הטור מבואר דכל הלילה לאו דוקא שכתב כל הלילה עד שתחטפנו שינה והכי איתא בתוס'. ומדברי מרן עצמם ליכא הוכחה דסבר דכל הלילה לאו דוקא דלא הזכיר בדבריו כל הלילה ולא התוספתא אך מהטור מוכח בהדיא והא הו"ל להביא:

והנה הרב הנז' ברישא כשהביא המכילתא כתב דהיה מקום לומר דתנאי נינהו והמכילתא דתני עד חצות אתיא כראב"ע דסבר דאין הפסח נאכל אלא עד חצות מדאוריתא ובספור י"מ נאמר בעבור זה בשעה שמצה וכו', והתוספתא דתני כל הלילה כר"ע דפליג על ראב"ע דמדאור' נאכל כל הלילה עכ"ד ולקושטא דמילתא חזינן דהרמב"ם פ"ו דמצה ופ"ח דק"ף פסק כר' עקיבא ופ"ז דמצה כ' דמצוה לספר בי"מ בליל ט"ו בניסן ואפי' חכמים חייבים לספר בי"מ וכל המאריך בדברים שארעו ושהיו ה"ז משובח ולא נתן שיעור לחיוב ומשמע דבספור הן רב הן מעט יצא י"ח אלא דכל המאריך

ה"ז משובח אלמא לא תלי זה בזה. ובזה אפשר לפרש דברי המגיד וכל המרבה ה"ז משובח לאפוקי דלא תימא דכיון דקי"ל כר"ע דאכילת פסח כל הלילה מדאורייתא גם ספור יצ"מ יהיה כל הלילה כדתני בתוספתא לז"א ה"ז משובח לחוד אבל מדינא אין חיוב רק לספר בי"מ ואם סיפר מעט יצא י"ח ומייתי ראי' דראב"ע ור"ע וכו' היו מספרים וכו' ומסתמא לא היו רגילי לעשות כן אפי' הם ומכ"ש שאר המון ישראל והרי ר"ע הוה בהדיהו ולילה אחת היתה ופרסמה. ש"מ דגם ר"ע דסבר דאכילת פסח כל הלילה בספור י"מ מודה דאינו חיוב. שוב ראיתי למפרשים שפירשו בהקדמה זו אך הוא בסגנון אחר:

פסקה ב

אראב"ע הרי אני כבן ע' שנה וכו' אפשר דראב"ע סבר דהשכינה שהיתה עמהם בגלות השלימה חשבון הגלות כמשז"ל והמפרשים. וידוע דהשכינה היא מדת לילה ואפשר שזה טעם דמכת בכורות שהיתה סוף המכות והשלמת גאולת ישראל היתה בחצות לילה כלומר חצות מה שיצאו בחצי זמנם הסיבה לילה היא השכינה שהיא כביכול השלימה החשבון. וזכ"ה פ' ראה הוציאך ה' ממצרים לילה כלומר בעבור השכינה מדת לילה ומשו"ה סבר ראב"ע דמזכירין י"מ בלילות במדת לילה. ויש לרמוז כי תיבת הר"י גימט' רט"ו השנים שנשארים מת"ל כי הם היו רט"ו מלידת מנשה. ותיבת אני רומזת לשכינה כנודע וזהו הרמז הרי אני דרט"ו שנים הן נגרע בעבור אני היא השכינה. עד שדרשה ן' זומא כל לרבות הלילות והיינו לכבוד השכינה הנק' לילה צריך להזכיר יצ"מ בלילה. ומה טוב כי תיבת כל הרומז ליסוד מרבה לילה והיו לאחדים יסוד צדיק ומלכותא קדישא:

ויש לצרף לזה מ"ש המפרשים דת"ל שנה היו צריכים להשתעבד כנגד ה' פעמים אלהים שמספרם ת"ל ולא ישבו כי אם פ"ו שנה כמספר שם אחד אלהי"ם. וד' ידות מהשעבוד שהם כמספר ד' אלהים נתמתקו ונעשו הויות. ולפי הקדמה הנז' אפשר לומר דבעבור השכינה נתמתקו ד' אלהים ונעשו הויות שהם רחמים פשוטים ועפ"ז אפשר לרמוז כי על כן ציונו ית' לאכול מצה כי מצה גימט' ה' הויות כלומר שה' אלהים נהפכו לרחמים בעבור השכינה הרומזת לה' של תיבת מצ"ה:

והנה הן כל יקר ראתה עיני בס' קב הישר פרק ע"ג שכתב כי חצות לילה סוד הנוקב' היוצאה מהחזה דהיינו מחצית וזה פירוש מ"ש בזהר הקדוש דהקב"ה אקרי חצות לילה עכ"ד. וזאת לפנים אני בעניי רמזתי בפ' כן בקדש חזיתי"ך שאומר קב"ה לשכינה ממשך חכמה קדש השפעתי בחזה להאיר בך וז"ש חזיתיך דיש במשמעו חזה לראות עזך הגבורו' למתקן וכבודך והשכינה משיבה כי טוב חסדך מחיי"ם פי' מה טוב החסד שתשפיע כאשר עמך מקור חיי"ם אהי"ה הוי"ה אהי"ה מוחין דאו"א ועל זה שפתי

ישבחונך כמש"ה אדני שפתי תפתח וכו':
ומכלל הדברים אמורים מה נעים מה שכתבנו בסמוך דטעם מכת בכורות בחצות לילה להורות שנגאלו בעבור השכינה הנקראת חצות לילה ורמוז גם כן חצות חצי הזמן לילה כמ"ש ודוק והארך וא"ש ההי"ב:

כנגד ארבעה בנים

פסקה א

ברוך המקום וכו' אפ' לפרש במה שידוע שהמלאכים היו רוצים לזכות בתורה מדינא דבר מצרא כמ"ש הראשונים. והרב ש"ך נסתפק אי לגבי בן איכא דינא דב"מ והרב בתי כהונה הביא ממ"ש באסיפת זקנים דמבואר שם דגבי בן ליכא דינא דב"מ. וכפ"ז אזדא לה טענת המלאכים לזכות בתורה מדינא דב"מ דכיון דישראל הם בנים לגביהו ליכא דינא דב"מ. וידוע פלוגתא דר"מ ורבי יהודה פ"ק דקידושין דר' יהודה סבר דכשישראל עושים רצונו של מקום הם בנים אך כשאינם עושים רש"מ לאו בנים מיקרו ור"מ סבר דבכל גונא איקרו בנים וכתב הרשב"א בתשובה דאע"ג דקי"ל ר"מ ור' יהודה הלכה כר' יהודה בהא קי"ל כר"מ דקראי דייקי כותיה. והכא ישראל במצרים שיצאו לפני זמנם מטעם קושי השעבוד היינו משום דבנים מיקרו אע"ג שהיו עע"ז כסברת ר"מ ולכן קושי שעבוד מתחשב הוא ונכה לו ינכה מסכום ת' שנה של עבדות כמבואר אצלנו בכמה דוכתי:

והנה כי כן המגיד רמז פה דיציאת ישראל לפני זמנם היינו מטעם קושי השעבוד דישראל בנים הם אף שהם רשעים. על כן פתח בברוך המקום ברוך הוא ברוך שנתן תורה וכו' כי ממה שקבלו את התורה מוכח שפיר דדין בנים יש לנו דאי לאו לא היו זוכים ישראל בתורה דהמה"ש אית להם דינא דב"מ. וכי תימא קי"ל כר"י דדוקא כשעושים רש"מ נקראו בנים לז"א כנגד ד' בנים דברה תורה א' חכם וא' רשע וכו' דגם הרשע בן מיקרי ומאחר דכל הבנים למיניהם לרבות שינוייהם יחד כלם קראו בשמותם בחסרי"ם ובטירותם בנים השתא תנוח דעתנו ולא פסיק טעמ"א דיציאת מצרים דקושי השעבוד לבן מלך מתחשב הוא למהר הגאולה האי קושי"א והאי פירוק"א:

פסקה ב

חכם מה"א וכו' אפשר לפרש דהוא שואל מה העדות וכו' על מילי דרבנן כי התורה אמרה על פי התורה אשר יורוך וכל יום ישמע חכם דבר זה מד"ס זו גזרה דרבנן וכיוצא על כן הוא אומר מה העדות וכו' אשר ציוה ה"א אתכם כי אתם בעלי הקבלה וקבלתם איש מפי איש ספרו נא לי העדות והחקים והמשפטים אשר ציוה אתכם בע"פ אשר לא כתוב בספר התורה. וכה ענהו אין חכמים גוזרים דבר חדש או חק חדש על הכתוב

בתורה אך ורק הכל לשמור את המצות עשה ול"ת וזהירות וזריזות לשמור מצותיו ית' אשר ידעת וז"ש כהלכות הפסח אין מפטירין וכו' כלומר כל דברי חכמים הם ענפי שמירת המצות כהלכות הפסח שהם עושים גדר שלא יבא לידי שבירת עצם ובדיני צלי וכיוצא. וגם אין מפטירין וכו' לכבד המצוה שישאר הטעם וכן הם כל דברי סופרים לגזור לשמור המצות או לכבד והדור מצוה וכיוצא. ולא שעושי' מצות הדשות לגמרי. ואפי' מגילה וכיוצא בה יש להם סמך בכתוב:

והרב מהר"י מולכו זלה"ה מרבנן קדישי כת הקודמין בתוככי ירושלים ת"ו פירש דשאלת החכם דאמאי אין מפטירין אחר מצה אפיקומן ותירץ לו כהלכות הפסה רמז אנו רומזי' לק"פ ופקח עיניך דתנן אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן לרבותא לא מיבעיא אחר מצה דלא נפיש טעמיה אלא אפי' אחר הפסח דנפיש טעמי' הו"א דמפטירין קמ"ל אין מפטירין אחר הפסח כמו שתירצו בש"ס פרק ערבי פסחים עכ"ד:

פסקה ג

רשע מה"א מה העבודה וכו' שמעתי שפירשו דשאלתו דהק"פ יהיה לבכורות דוקא שהם ניצולו ושאר ישראל מאי איכפת להו בהריגת בכורי מצרים וז"ש מה העבודה הזאת לכם שאינכם מן הבכורים. ותחת שאלתו זו טמון ארס האפיקורסות דסובר דמש"ה ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו וכו' הוא משום שח"ו אינו מבהין מי הבכור. דאי היה מאמין שה' יודע הכל ודאי ובוחן לב וכל רז ממנו לא נעלם רק מה שציונו ואתם לא תצאו ה"ט דמלבד מכת בכורות שהיתה על ידו יתברך עוד היה משחית לשאר ומפני המשחית שאינו מבחין ציוה לא תצאו לא היה שואל מה העבודה הזאת לכם דכל ישראל היו בסכנה מהמשחית אלא כפר בעיקר וכו' ואלו היה שם לא היה נגאל דהיה יוצא מביתו ושם נפל שדוד ביד המשחית ע"כ שמעתי:

ואפשר לומר במ"ש בס' יערות דבש דף ע"ד כי אין מגרש כח הנחש כי אם האש כי ארס הנחש שרשו מיסוד העפר ונחש עפר לחמו והאש תכלית הריחוק מן העפר ולכן אש מגרש ארסו של נחש ובחטא אדה"ר נמשך על רוב המאכל ארס של נחש באופן שאין ראוי לאכילה עד הגישו אל האש ואז מגורש הארס וראוי לאכילה ולהיות כי לא כל המקומות שוין בהתפשטות ארס הנחש יש מהם שנתפשט בהם מאד והם הם סם המות ויש שאינם מוכשרים באכילה אלא באפיה ובישול באש לגרש הארס ומקצתן שלא יש כי אם מעט וראוי לאכילה חי והאריך מאד בזה ע"ש ואפ' שזה טעם אשר ציונו יוצרנו ית"ש שק"פ יהיה צלי אש ראשו על כרעיו ועל קרבו דוקא כי בעת ההיא שהיו צריכין ליפרד מהסט"א ציונו שנאכל מצה רמז ליצה"ט והפסח ישלוט האש בעצמו צלי כאחת

לבטל ארס הנחש. ורשע יראה וכעס יצא לטעון מה העבודה הזאת לכם שהפסח יהיה צלי אש דוקא. ושבע תועבות בלבו כי לא לבו הלך להפרד כ"כ מהיצה"ר שיהיה האש שולט עליו ממש. לכם ולא לו כי הוא רוצה לידבק בנחש אף אתה הקהה את שיניו כי כפר בעיקר לעזוב מקור חיים ולידבק בנחש. ובעבור זה הקהה את שיניו שיאכל כל המאכלים בלי בישול ואפיה ובלי תיקון כי אינו רוצה לגרש הסט"א. ואמור לו בעבור זה שנפרדתי מהסט"א עשה ה' לי בצאתי וכו':

ועוד אפשר לומר בחקירה שחקרו המפרשים דהטלה היה ע"ז של ישראל ואין לה ביטול ואיך פוסחי"ם על שתי הסעיפים ח"ו שהטלה ע"ז ומקריבין אותו לשם ה'. והרב ש"ך כתב דלכך שוחטים אותו קודם שימולו זכיון שלא נמולים יכולים לבטל הע"ז ואח"ך נמולו והוו ישראל זהת"ד כפי הרשום בזכרוני. ודבריו קשים דרוב ישראל מלו קודם שחיטה דאין שוחטים לערלים ואיברא דהיה מיעוט שלא רצו לימול ונכנס ריח ג"ע בק"פ וכו' כמשז"ל. והרב שפ"ר תירץ דמיד כשבאו משה ואהרן אל העם כתיב ויאמן העם וישמעו כי פקד ה' והתחילו המכות מיד הניחו לעע"ז וקבלו אלהותו ותנן משפט המצרים י"ב חדש ולכך הק"פ היה בן שנה דכל שנה זו לא עבדו ע"ז. ודפח"ח. וז"ש הרשע מה העבודה הזאת לכם של ק"פ דהטלה ע"ז של ישראל ואיך שוחטים לה'. לכם ולא לו בעבור ז"ה גימט' י"ב פי' י"ב חדש שפירשתי מהע"ז עשה לי וכו' שהק"פ היה בן שנה. ואלו היה שם וכו':

פסקה ד

תם מה"א מה זאת וכו' אפשר לפרש דשאלתו היא דכל ענין יצ"מ היה לדור דעה ומתו במדבר אך באי הארץ המה ראו מעשי ה' במלחמות ל"א מלכים אשר הגדיל לעשות ולא מצינו שקבעו על זה לא י"ט ולא קבעו לספר בנסים ההם על כן בתומו הולך שאל מה זאת דאדרבה טפי הוה לן לספר בכניסת הארץ וכבושה. ויאמר אביו בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים דע והבן כי נס יצ"מ הוא העיקר והמופלא כי לא היינו ראויים והיינו גוי מקרב גוי עע"ז והדין נותן שלא תהיה גאולה ובחוזק יד הוציאנו לקיים שבועתו כמ"ש רז"ל ולכן הוא העיקר ויסוד שהכל תלוי בו כי בצאת ישראל ממצרים קבלנו התורה ובאמצעות התורה והמצוה זכינו לא"י ולכן היתה לראש פינה יצ"מ:

ועוד אפשר לומר ונקדים מ"ש בס' אור חדש שיטת פסחים לדף קי"ו על מאי דתנן וכאן הבן שואל דב' טעמים יש לאכילת מצה האחד שהוא זכר לחירות שלא הספיק בצקם של אבותנו להחמיץ ועל זה קשה דלא הי"ל לאכול מצה כי אם אחר חצי לילה שהיה החירות וכן הקשה מהרש"א. ויש טעם אחר זכר לעבדות וע"ז קשה דה"ל להקדים מצה

זכר לעבדות קודם ד' כוסות שהוא זכר לחירות ובשלמא על כוס קידוש לק"מ דקידוש קודם לאכילה אך בכוס שני קשה דהי"ל לאכול מצה קודם וז"ש וכאן הבן שואל דוקא בכוס שני זהו תורף דבריו. וזה אפשר ששואל מה זאת דמקדימין כוס שני לאכילת מצה משום דשמיע לי' שהוא זכר לעבדות ואחר קידוש הי"ל לאכול מצה שהוא זכר לעבדות ואח"ך נשתה כוס ב' שהוא זכר לחירות. ואביו השיבו דלעולם המצה זכר לחירות ע"ש שלא הספיק וז"ש בחזק יד הוציאנו ה' בחפזון ולא תיקשי דהי"ל להמתין עד אחר חצות דהוא זכר בעלמא ואין לדקדק שיהיה אחר חצי לילה. ואחרי כותבי ראיתי בירושלמי דאמרו ב"ש שלא לומר בצאת ישראל ממצרים וכי יצאו ישראל ממצרים וכו' א"ל ב"ה אלו ממתין עד קרות הגבר עדיין לא הגיעו לחצי גאולה וכו' והלא לא יצאו אלא בחצי היום וכו' אלא מכיח שהתחיל במצוה אומר לו מרק וכמדומה שנעלם הירושלמי הזה וקצתו בתוספתא ממהרש"א והרב אור חדש וגם מהרב תי"ט אשתמיטתיה כמ"ש בס' חסדי דוד ע"ש:

ובזה אפשר לפרש מ"ש מצה זו שאנו אוכלים על שום מה ע"ש שלא הספיק וכו' מצה זו שאנו אוכלים על שום מה כלומר דיש ב' טעמים ולכל טעם קשה דאי משום חירות לא הי"ל לאוכלה כי אם אחר חצות ואי משום עבדו' הי"ל לאוכלה אחר קידוש ומעתה שבכל טעם קשה על שום מה הוא הטעם העיקרי והשיב ע"ש שלא הספיק וכו' דזה מפורש בכתוב ול"ק דהיה לנו לאוכלה אחר חצות דזה זכר בעלמא וכיון דק"פ נאכל קודם הצות אנו אוכלים המצה עמו כדכתיב על מצות וכו' ועוד דהמתחיל במצוה וכו':

ועוד אפשר לומר דרך דרש בשאלת התם ותשובתו דב' טעמים למצה שניהם אמת דהמצה זכר לעבדות וחירות כמ"ש המפרשים דהן הן מפלאות תמים דעים כמו שהאריך הרב של"ה בפירוש ההגדה בפסק' הא לחמא דקשה דבר"ח ניסן נצטוו בערב תאכלו מצות ופסוק וישא העם את בצקו היה בט"ו אלא שהקב"ה מוציא מאפלה לאורה ומלאך רע עונה אמן והמצרים בענין ששעבדו את ישראל באותו ענין גופו הוציאם לחירות כיצד המצרים לא הניהו לישראל להמתין בלחמם להחמיץ כ"כ מהרו אותם למלאכתם ולא יוכלו לאכול חמץ וכן עתה בגאולה היה החפזון של מצרים למהר לשלחם ולא הניחו אותם עד להחמיץ עיסתם והוא ענין פלא מהגאולה בדבר אשר זדו בדבר זה תקנו על כרחם וזהו ממש מאפילה לאורה וכבר עלה ברצונו יתברך לגאלם באופן זה כשציוה בערב תאכלו מצות עכ"ל והאריך בזה עש"ב:

הראת לדעת דתרוייהו איתנהו דמצה זכר לעבדות וזכר לחירות ולהגיד גדולתו יתברך שהפך הרע לטוב ואפלה לאורה וזהו ששאל התם מה זאת דהמצה זכר לעבדות וחירות

עבדות שככה יאכלו את לחמם ישראל בעובדם למצרים במהירות אשר לא יתנום השב רוחם לאכול לחם חמץ כדי שימהרו לעבוד עבודה ולא ירפום עד שיחמיץ. וזכר לחירות שהוא ע"ש שלא הספיק והוו תרתי דסתרן. והשיב בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים מבית עבדים. כלומר תן דעתך כי שניהם אמת בחזק יד שימהרו לשלחנו כשם שהיו משועבדים וז"ש ממצרים מבית עבדים ותרוייהו איתנהו:

ובסגנון אחר אפשר לומר כי מצה רומז לעבדו' וחירות כי על ידי שיצאנו לפני הזמן דין גרמא לישב בד' גליות להשלים שני גלות ת"ל כמ"ש המפרשים ולכן רמז החירות במצה לומר כי זה החירות גורם עבדות שהוא רמז למצה ג"כ והיינו דשאל לפי תומו מה זאת שנרמז החירות בדבר שהוא זכר לעבדות גם כן ויהי כמשיב בחזק יד לפני הזמן וזה חייב לגלות ולכן חירות ועבדות רמוזים במצה:

והנה בקונט' שמחת הרגל עמדתי בחקירה א' דאמאי בכורות אינם בפדיון מאחר שמתו במצרים מהאומות והם נצולו וחתרתי להשיב ובזה פירשתי שאלת התם. ועתה ראיתי להגאון החסיד מהר"ר אלעזר זלה"ה במעשה רקח מס' בכורות שעמד בזה ויישב דהיה קטרוג למעלה לומר מה אלו אף אלו ומ"ה הזכרים שהיה הקטרוג עליהם צריכים פדיון אבל הנקבות לא היה קטרוג עליהן דבשכר נשים צדקניות נגאלנו וא"כ לא היו בסכנה למות כזכרים שהיה הקטרוג עליהם והצילם ה' ובזה פירש הרב ז"ל שאלת התם דכתיב וכל בכור אדם בבניך תפדה וע"ז שואל מה זאת שהנקבות אינם נפדות והשיב בחזק יד הוציאנו לנו הזכרים שלא היה הדין נותן לצאת דרבה הקטיגוריא ומש"ה אנו נפדין אבל הנקבות היו צדקניות ולא היה הקטרוג עליהם עכ"ד:

ועוד אפשר לומר בשאלת התם מסיח לפי תומו אכן עמד טעמו. והוא במה שכתב רבינו אפרים בפירושו על התורה כ"י והבאתיו בספרי הקטן פתח עינים. כי הוא אמר דקי"ז שנים היה שעבוד מצרים ואני בעניותי כתבתי שם לדקדק החשבון להגיד כי ישר הוא. ושוב ראיתי במפרשים שהביאו מסדר עולם שכתב בפירוש מפטירת לוי עד שיצאו ממצרים קי"ז שנים. איכו השתא כאן הבן שואל הולך בתומו מה זאת כלומר מה כל החרדה הזו אשר אתם עושים כמה ענינים זכר ליציאת מצרים והלא כך הבטיח הקב"ה אל אמת לאברהם אע"ה וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול והקב"ה קיים מאמרו. ויאמר אביו טועה אתה כי אתה סובר כי ישבנו ת' שנה והגיע עת לצאת ויוציאנו ה'. לא כן הדבר בחזק יד הוציאנו ה' בחזק גימטריא קי"ז כלומר כל העבדות של ת' שנה לכי תידוק אינן אלא קי"ז שנים והקב"ה חשב מחשבות להוציאנו לפני הזמן בהזק ידו הגדולה והחזקה וגילוי רחמים גדולים והוא פלא פלאי פלאות נעשו

לנו. ועל כן טעון הלל ואין אנו מספיקין להודות ולהלל על כל הטובה מאלפי רבבה הו"ד הוא בצבא:

פסקה ה

ושאינו יודע לשאל וכו' יכול מר"ח וכו' פי' דמצינו דהקב"ה ציוה למשה רבינו ע"ה במצרים ביום ר"ח על הפסח וזה שאביו מכיר בו כי הוא פתי ואין בו דעת לישאל ס"ד כי מר"ח חיובא רמיא עליה להעירו מתרדמת פתיותו ולנוד לו מעניני הפסח ת"ל ביום ההוא. והשתא עדיין אפשר שיהיה מבע"י דעסוקין בק"פ ת"ל בעבור זה דאע"ג דברישא כתיב ועבדת את העבודה הזאת בחדש הזה מ"מ בתר הכי כתיב שבעת ימים תאכל מצות וכו' מצות יאכל וכו' ולא יראה לך המץ וכו' והגדת לבנך וכו' בעבור זה וכו' ומסתברא דבעבור זה קאי אמאי דמפרש קרא בהדיא דהיינו מצה חדא דסמיך ליה. ותו דק"פ הוזכר ברמז באומרו את העבודה הזאת. ומצה כתיב בהדיא וא"כ בעבור זה היינו בשעה שמצה ומרור וכו':

וראיתי בס' מלכי בקדש שהביא משם הר"ד אבודרהם שפירש יכול מבע"י בשעה ששוחטין פסחיהם וכו' ודחה דבריו דנימא דבעבור זה קאי על פסח והאריך בזה ע"ש באורך ולק"מ כדאמרן דכיון דבכתוב לא הוזבר כאן בפי' אלא מצה מוכח דבעבור זה קאי אמאי דכתיב בפירוש ולא על פסח. ומהכרח זה אנו מפרשין ביום ההוא על ליל התקדש חג שהיתה מאירה לישראל במצרים כצאת השמש כמשז"ל ועל שם זה קרי ליל פסח יום:

והרב מלכי בקדש פירש יכול מבע"י כלומר דבשבת וי"ט אם קבל עליו שבת וי"ט עוד היום גדול נעשה קדש ויכול לקדש מבע"י וה"נ נימא הכי דאם קבל עליו הרגל מבע"י יכול להגיד לו כי כבר עשה חול קדש לז"א בעבור זה בשעה שמצה ומרור וכו' דפסח כתיב ביה ואכלו את הבשר בלילה הזה וכו' ע"ש. ויש להרחיב זה במ"ש הפוסקים דאע"ג דיכול לקדש מבע"י צריך לאכול כזית פת בלילה לסעודת שבת והס"ד היה יכול מבע"י שאם קבל עליו מבע"י הרגל כבר נעשה קדש ויכול להגיד ת"ל בעבור זה דאפי' בשבת צריך לאכול בלילה וכ"ש הכא דכ' ואכלו את הבשר בלילה הזה. והנה בס' עולת תמיד א"ח סי' רס"ז הקשה דאמאי צריך לאכול כזית פת בלילה הא תוספת שבת דאורייתא ותירץ הרב אליהו רבה שם דג' סעודות ילפינן מתלתא היום וזהו בעיצומו של יום שבת. ובהכי ניחא טפי דהוה ס"ד דכיון דכתיב ביום ההוא רמז דאם קבל עליו הרגל מבע"י כבר קדש היום ויכול להגיד ת"ל בעבור זה בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך והיינו בלילה כדכתיב ואכלו את הבשר בלילה הזה. והשתא הוברר דמאי דכתיב ביום ההוא

היינו בעצם היום ממש ולא בתוספת. ומהא שמעינן דגם בשבת צריך לאכול כזית פת בלילה דסעודת שבת ילפינן מתלתא היום דכתיב בקרא והיינו בעצם היום ולא תקשי דאם כן איך התירו הפוסקים לקדש מבע"י בתוספת וקדוש נפקא לן מדכתיב זכור את יום השבת לקדשו די"ל דשאני התם דכתיב את יום ואת ריבה התוספת ודוק:

אחרי כותבי ראיתי בס' הר"ד אבודרהם ואני תמיה על מה שהקשה עליו הרב מלכי בקדש שהוא פירש דבריו כמו שאמרנו וז"ל ת"ל בעבור זה לא אמרתי אלא בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך שתוכל לומר עליהם בעבור זה שהם מונחים לפניך ולמדנו זה מפני שהקדים לומר מצות יאכל וכתיב בערב תאכלו מצות וסוף הפסוק עשה ה' לי בצאתי ממצרים עכ"ל ודבריו מבוארים באומרו מפני שהקדים וכו' ר"ל דסמיך ליה כתיב והגדת לבנך ועל המצות אמר בעבור זה וכמש"ל. ובזה ראיתי בכלבו ובספר ארחות חיים שכתבו משם בעל המלמד שזה יצא לנו מפני שהקדים הפסוק מצות יאכל וכו' ע"ש:

מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו

פסקה א

מתחילה עע"ז היו אבותנו ועכשיו קרבנו וכו' יש להעי' דמאי קאמר ועכשיו הרי כמה אלפים שנה שקבלנו התורה והול"ל עע"ז היו אבותינו וקרבנו וכו' ונראה פשוט במ"ש בפסיקתא פ' ואתחנן על פ' אשר אנכי מצוך היום שיהיו בכל יום ויום חדשים בעיניך כאלו קבלתם היום מהר סיני וכן אמרו בספרי שיהיו כדיוגטמא חדשה ע"ש ומשו"ה קאמר ועכשיו קרבנו דניחזי אנן כאלו עתה עומדות היו רגלנו על הר סיני משום קרבת אלהים לעבוד לפניו לשרתו ולברך בשמו:

והנה פ' ע"פ תנן מתחיל בגנות ומסיים בשבח ואמרו בש"ס מאי בגנות רב אמר מתחיל' עע"ז ושמואל אמר עבדים היינו וכתבו הרי"ף והרא"ש והאידנא עבדינן כתרוייהו וכן פירשו הרמב"ם ורבינו עובדיה בפירוש המשנה וכ"כ בס' שבלי הלקט. וק"ק על ארחות חיים והכלבו שכתבו מתחילה עע"ז כאן הוא תחילת ההגדה ומתחיל בגנות ומסיים בשבח דהרי מאחר דעבדינן כתרוייהו אמאי גזרו אומר שזהו תחילת ההגדה והיינו מתחיל בגנות. ותו דהא פלוגתא דרב ושמואל היא והלכתא כשמואל בדיני דהך מילתא לאו מאיסורי הויא. וגם לאידך גירסא דגריס הר"ד אבודרהם אביי ורבא הלכתא כרבא. ושמואל או רבא סברי עבדים היינו והלכתא כותייהו. ותו דהא התם אמרינן דרב נחמן אמר לדרו עבדיה וכו' פתח ואמר עבדים היינו אלמא ר"נ סבר כמ"ד עבדים היינו. ועלה בדעתי לומר דאפשר דטעם א"ח והכלבו משום דבירושלמי לא מייתי אלא דברי רב שצריך להתחיל בעבר הנהר וכן בקרבן העדה פי' הירושלמי במשנה מתחיל בגנות פי'

מתחילה עע"ז והיינו משום דבירושלמי לא מייתי אלא דברי רב וסברי א"ח והכלבו דכיון דבבבלי איכא פלוגתא ובירושלמי מוכח דנקטי כרב לא שבקינן פשוטיה דירושלמי משום פלוגתא דבבלי ואין זה מספיק:

אמנם נראה פשוט דלק"מ על א"ח והכלבו דהם לא כתבו דפירוש מאי דתנן במתני' מתחיל בגנות היינו מתחילה עע"ז כדי שנקשה עליהם. רק כונתם לפרש סדר ההגדה דאמרינן וכתבו בפסקת עבדים דהוא תשובה לשאלת מה נשתנה. ועתה כתבו דכאן הוא תחלת ההגדה כלומר דעבדים לפי הסדר הזה הוא תשובה לעוללים שאלו מה נשתנה. ועתה אחד הרואה דברי המגיד מתחילה עע"ז כמו זר נהשב מה טעם היה להזכיר זה ועוד שהמגיד נסוג אחור אחר שהזכיר עבדים וכו' ויוציאנו וכו' מה לו למגיד יסוב לאחור הזכרת אבות שהיו עע"ז ופי' זה עשאוהו לכל המון ישראל שרובם אין להם יד במשנה ובגמרא. ולכן כתבו אל תתמה על החפץ דכאן הוא התחלת ההגדה דברישא השיב לשאלת מה נשתנה ומייתי שאלות ותשובות ד' בנים. וכאן מתחיל ההגדה לאדם עצמו אחר אשר נטפל בבנים ויש"ב עליהם לכל אחד עפ"י מדותיו וכן חתמו ונעלו שערי תשובה ומעתה הן האדם דידיה קמשתעי מתחיל בגנות ומסיים בשבח. ולעולם דלפי האמת מאי דאמרן עבדים היינו משום סברת מ"ד דמתחיל בגנות דתנן עבדים היינו וזה נראה ברור בעיני:

וראיתי בס' עבודת הגפן פי' הגדה דף ט"ז ע"ב כתב דלפי גירסת הגמרא רב אמר מתחילה ורבא עבדים והרי"ף גריס רב ושמואל ורב ושמואל הלכה כרב חוץ מדיני דהל' כשמואל וכ"ש נגד רבא פשיטא דהלכה כרב ולא פליגי אלא בפירוש גנות אבל בפי' ומסיים בשבח שוים דהיינו גאל ישראל וצ"ע על פירוש הסדור וז"ל אביי ורבא הלכה כרבא לכן בעל הגדה חיבר תחילה כרבא שהתחיל בגנות עבדים היינו ומסיים בשבח ברוך המקום וזכר בו ג"כ מצה ומרור ואח"כ מתחיל מסדרו של אביי מתחילה עע"ז ומסיים בשבח שהוציא הקב"ה ברכוש גדול דמשמע מפירושו שמחולקים גם בסיום השבח וגם משמע שהיה גירסא אחרת בגמ' אביי ורבא וצ"ע עכ"ל ומ"ש דהלכה כרב בזה דדוקא בדיני הלכה כשמואל אינו מחוור דאימא איפכא דוקא באיסורי הלכה כרב. ומ"ש דכ"ש נגד רבא דהלכה כרב ליתא דקי"ל כבתראי והלכא כרבא. ומ"ש על פירוש הסדור נעלם ממנו דהר"ד אבודרהם מייתי גירסא זו וכתב כפירוש הזה דהלכה כרבא ומ"ה המגיד הקדים עבדים כרבא ואח"ך כאביי ומזכירין תחילה פסח מצה ומרור לסדרו של רבא ואח"ך פסח מצה ומרור לסדרו של אביי ופירוש ומסיים בשבח שהוציאנו הקב"ה ברכוש גדול ממצרים שהיינו שם עבדים עכ"ל עיניך הרואות דהך פירושא דמייתי מאיש לוקחה זאת

הוא הר"ד אבודרהם רק שהפירוש הוסיף נפך ומסיים בשבח ברוך המקום ואין כוונתו דאיכא פלוגתא בפי' ומסיים בשבח דודאי לכ"ע השבח הוא הגאולה בחירות. רק דכונתו דהמגיד בחר דליהוי שכיח בהגדתיה כדין וכדין ונתחכם לסדר הסדר באופן נאות ולו סדרים הלא מראש סידר עבדים כרבא ונלוה ברוך המקום ותשובת ד' בנים שבכללן אתה מוצא מסיים בשבח בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים וגם הזכיר מצה ומרור באומרו בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך ושוב סידר מתחילה וכו' וסיים בשבח. ובשבח לא פליגי דלכולי עלמא שהוא ענין גאולה באיזה לשון ואופן שיהיה. אך קצת קשה על הפירוש הזה אמאי לא זכר פסח נמי שרמוז בתשובת בן חכם. וזו היתה כונת הר"ד אבודרהם שכתב מזכירין פסח מצה ומרור לסדרו של רבא. ומ"ש בס' עבודת הגפן הנז' דלכ"ע הוא גאל ישראל כדמסיים במשנה והוא מ"ש מסיים בשבח. ליתא דאינו הברכה דהרי תנן ומסיים בשבח ודורש מארמי וכו' ר"ג היה אומר וכו'. רק מסיים בשבח היינו ענין גאולת מצרים כדאמרן. ועוד יש לדקדק בדברי הס' הנז' במש"ל בזה ואין להאריך ועיין בפירוש הרשב"ץ:

ויעבדו אלהים אחרים הנכון לפרש דקאי אתרח ונחור ולא כמו שכתב הרשב"ץ בפירושו דגם אאע"ה עבד ע"ז ואח"ך הכיר את בוראו וכו' ע"ש דהרי אמרו דבן ג' שנים הכיר אברהם את בוראו שנאמר עק"ב אשר שמע וכו' והוא חי קע"ה. ואע"ג דאיכא למ"ד בן מ"ח מ"מ לכ"ע טפי ניחא לומר דהכ' אינו מספר בגנותו ח"ו. ותו דהכתוב הכא מזכירו לשבח וקראו אברהם וכשהיה שמו אברהם לא עבד ח"ו לכ"ע לכך נכון לומר דקאי אתרח ונחור. ויש לדקדק דהול"ל עובדי אלהים אחרים ומהו ז"ש ויעבדו. ואפשר דהוי"ו מולדת תיבה כיוצא בה כמו שדרשו רז"ל ויתן לך יתן ויחזור ויתן וכן הכא דרשינן יעבדו ויעבדו כלומר דהיו חוטאים ומחטיאים לעשות צלמים ומוסרים לצבור וזהו יעבדו אחרים ויעבדו הם:

א"נ דאף שראו שהושלך אברהם לאור כשדים וניצול עכ"ז לא זרו מתאותם ובגלוליהם נפשם חפצה והיינו יעבדו ויעבדו אלהים אחרים אמור בכפילא כאן קודם שהושלך אברהם לאור כשדים כאן לאחר שניצול:

וראיתי להרב יעב"ץ בפירושו שכתב תר"ח עם ג' אותיות גימט' ס"מ וזוגו לכן עבד אלהים אחרים ונצרף בשעבוד מצרים בב' קיצים ת' שנים ור"י עם האותיות ויתר אחד נגד כללות הקצים עכ"ל ומדבריו יש להחזיק למאי דכתיבנא בעניותין בקונט' שמחת הרגל בפסקא זו דהגלות היה לכפר על תרח ע"ש באורך:

ואוסיף נפך דכיון דהוא היה משכן לסט"א ורמוז בשמו שהוא גימט' ס"מ וזוגו לכן שמח

השטן כמ"ש לו השמת לבך על עבדי איוב לקטרג עליו בהיותו גלגול תרח כמו שהבאתי בקונט' שמחת הרגל כי צר לו מאד שעשה תשובה ועתה הוא ירא וסר מרע דייקא שסר מהרע מקור הסט"א והי"ל ירא"ת אלהים לבטלם:

פסקה ב

וארבה את זרעו וארב כתיב ואמרו בירושלמי פ' ע"פ כמה ריבים עשיתי עמו עד שלא נתתי לו את יצחק והכונה שעשה לו כמה נסיונות כמו שפירשו המפרשים. וראוי להבין כי וארב כתיב גבי זרעו. ונראה דדא ודא חדא היא דהקב"ה רצה להפריד הסיגים שבו ולברר החלק הטוב לעצמו לכן היה מנסהו כמה נסיונות למען יתקדש ויתברר הפסולת ויצא בישמעאל וזהו וארב את זרעו עשיתי עמו כמה ריבים ואז יצאו כל הסיגים וארבה את זרעו ישמעאל ובני קטורה ונשאר המורם תרומה לה' זרע קדש וז"ש ואתן לו את יצחק:

פסקה ג

ברוך שומר הבטחתו לישראל ברוך הוא שהקב"ה מחשב את הק"ץ לעשות מה שאמר לאברהם אבינו וכו'. הנה מצאנו עניני' חלוקים במדרשי רז"ל ובמפרשים וספרין פתיחו כמה טעמים נאמרו ביצ"מ שלא ישבנו אלא רד"ו שנה וחסרי ק"ץ שנה. ואיכא מ"ד שהלילות נחשבו ובזה פי' הרב מהר"ר העשל זלה"ה מאמר הכתוב ק"ץ שם לחשך. וכן אמרו רז"ל דמה שנצטערו אברהם אע"ה ושרה אמנו ע"ה עד שנולד יצחק והי"ל לאאע"ה ק' שנה וצ' לשרה ק"ץ שנים הללו השלימו החשבון. וכן כמה וכמה טעמים כתבתי מיסוד רז"ל והמפ' בקונט' שמחת הרגל בסדר קדש ורחץ ויותר מהמה נפוצו על ההרים הררי אל המפרשים. וכל קבל דנא כתבו ז"ל דשארית ת' שנה הן הן ד' גליות. וכיצד יתקיימו הדברים. וכבר פירשו המפרשים דאם לא נעשה העגל היתה גאולת מצרים גאולה אריכתא וכו'. אמנם אפשר דכל כי הני מילי המשלימים ת' שנה היה לפי שעה להוציאם מארץ מצרים ונתקיימו ת' שנה בצד מה. אך לפי האמת ת' שנה אכתפייהו וצריכים להשלים. והועילו החשבונות הללו להוציאם שאם לאו היו נטמעים בסט"א שערי טומאה ן' שהוא ר"ת שט"ן. וגם שיצאו ברכוש גדול שאם לא היו חשבונות אלו להשלים ת' שנה לא היו זוכים ברכוש גדול שההבטחה היתה אחר ת' שנה וז"ש ברוך שומר וכו' ברוך הוא הני תרי ברוך חד על ההוצאה לפני הזמן וחד על רכוש גדול והוא אומרו שהקב"ה מחשב את הק"ץ כלומר הק"ץ שנים הנותרות לעשות מ"ש לאאע"ה ואחרי כן יצאו ואם לא חישב הק"ץ לא היו יוצאים עוד ולא אפי' אחר ת' שנה. וגם להוציאם ברכוש גדול שנאמר וכו' ואחרי כן יצאו ברכוש גדול אחר ת' שנה ולכן חישב את הק"ץ. אבל לפי האמת צריכים גליות להשלים ת' שנה כמדובר:

ואפשר לכוין בזה שארית הפ' באיוב סי' כ"ח קץ שם לחשך ולכל תכלית הוא חוקר אבן אופל וצלמות פרץ נחל מעם גר וכו' בצורות יאורים בקע וכל יקר ראתה עינו מבכי נהרות חבש ותעלומה יוציא אור והחכמה מאין תמצא וכו' אשר הרב מהר"ר העשל ז"ל פתח בו ופירש ק"ץ שנה הנשארים מגזרת ת' שנה שם לחשך דהלילות חשב כימים עכ"ד כמש"ל והשתא מפרש דה' עשה זה ברחמיו והטעם ולכל תכלית הוא חקר לברר ניצוצות הקדושה מהסט"א אבן אופל וצלמות ואלו נשארו עוד נאבדו כי הם הניצוצות שהיו בסדום והרשיעו מאד ואבדם וז"ש פרץ נחל מעם גר וכו' עד בחלמיש שלח ידו וכו' שכל פסוקים אלו הם המדברים בעניני סדום והם נשמות ישראל שבמצרים כמ"ש האר"י זצ"ל והיו מתבררים וכן בצורות יאורים בקע שהם ב' בנות לוט שיצאו ב' פרידות טובות כמו שפירש מהר"ם אלשיך ז"ל וכל יקר ראתה עינו נשמת המשיח וכל זה גרם חטא אדה"ר וז"ש מבכי ממבוכת אדה"ר נהרות חבש נהרות המושכות הנשמות חבש בתוך החיצונים כמו שפירש מהר"ם אלשיך ז"ל ועל יד על יד תעלומה יוציא אור וזה טעם קץ שם לחשך כדי שלא יאבדו ומי יקבל התורה וז"ש והחכמה מאין תמצא וכו' וכל הכתובים הנמשכים בשבח התורה ובזה יבואו על נכון הכתובים בס"ד:

פסקה ה

היא שעמדה לאבותינו ולנו וכו' פיר' הר"ד אבודרהם ז"ל דקאי על הבטחה של בין הבתרים כלו' אותה הבטחה של בין הבתרים עמדה לנו גם כן במה שיצאו הם ממצרים כאלו יצאנו אנחנו וכתב עליו הרב מלכי בקדש וז"ל ואחרי המחילה רבה אינו נכון דא"כ הול"ל ולא אחד ומדקאמר שלא משמע שהוא נ"ט למה דלעיל עכ"ל ויתקיים במקצת פי' הר"ד אבודרהם במשז"ל שד' גליות אלו נמשכות מגלות מצרים דלהיות שיצאנו לפני הזמן לזה הוצרכנו ללכת בגליות והשתא א"ש היא שעמדה דהבטחה בין הבתרים היא שעמדה לאבותינו ולנו בגליות שלא אחד וכו' דכל זה בא משארית ת' שנה:

וראיתי שם להרב מלכי בקדש הביא שמצא בס' ברית משה דמהו היא ועוד מאי קאמר לאבותינו אלא יובן עם הא דפירש"י וירעו לנו ולאבותנו שהיו האבות מצטערים בקבר ופירש"י בפ' בהוציאך את העם בזכות התורה שעתידים לקבל ומשמע דאי לאו תורה לא היה מוציאם והיו מצטערים האבות וז"ש היא כלומר התורה עמדה לאבותנו בקבר להניחם מצערם ולנו דורות ראשונים ואחרונים ונ"ט איך התורה עומדת לנו ואמר שלא אחד וכו' והקב"ה מצילנו מידם בזכות התורה עכ"ד ואפשר למתק הענין ולהרחיב הדברים כי מ"ש הקב"ה לאברהם אע"ה ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום ועינו אותם ת' שנה ואחרי כן יצאו ברכוש גדול שהוא המקרא דמייתי דעליה קאמר היא

שעמדה הכונה דבזכות התורה נגאלנו ממצרים כמ"ש בהוציאך את העם וכו' דבזכות התורה נגאלים כאמור וגם גאולה אחרונה במהרה בימינו בזכות התורה במ"ש רז"ל ע"פ גם כי יתנו בגוים וכו' ולפי דעת המפרשים כי שמ"ד שנים נשארו מת"ל כי לא היו אלא פ"ו בקושי השעבוד וכתבנו כי פרד"ס גי' שמ"ד דהעוסק בפרד"ס בן חורין מגלות הנקרא שמ"ד שהוא לתשלום שמ"ד שנה הנז' כמ"ש הרב תורת חיים בחולין דף צ"א. והוא מ"ש הקב"ה וגם את הגוי אשר יעבודו על מצרים ולרבות שעבוד ד' מלכיות ר"ת שמ"ד דן אנכי ואחרי כן בין מארץ מצרים בין מד' גליות יצאו ברכוש גדול היא התורה שנקראת הון ועושר והוא הרכוש האמיתי וכמ"ש עתיר סלעין וכו' והכונה יצאו בעבור רכוש גדול היא התורה. וע"ז אמר היא שעמדה היא שרומז לתורה וכמ"ש בפתח עינים דכתיב עץ חיים היא שעמדה לאבותנו ולנו וכו' והקב"ה מצילנו מידם שהעוסק בתורה הוא בן חורין חירות משעבוד מלכיות וכמ"ש פ"ק דבתרא אין פורענות בא אלא בשביל ע"ה. וגם בזכות הת"ח ניצולים הכל ואחז"ר ראיתי להרב ש"ך עה"ת שכתב יצא"ו ברכ"ש גי' זו התורה ע"ש ואפשר לרמוז בארץ לא להם ס"ת גי' ס"מ שבארץ מצרים הסט"א ערות הארץ וגם רמז שה' אלהים גי' ת"ל יתמתקו ויהיו ה' הויות גי' ק"ל כס"ת בארץ לא להם דהיינו שיעבדו פ"ו שנים והד' חלקים יעלו פרד"ס ויגאלו. ולפי הפשט ברכש גדול הוא ביזת מצרים ופרק חלק אמרו דהוי שכר עבודתם וכן ברכ"ש אותיות בשכ"ר ואחז"ר ראיתי להש"ך שכתב ג"כ לדרכו שהוא אותיות בשכ"ר ע"ש:

והן עתה בא לידי ספר שנדפס מחדש זה שמו גבעות עולם והוא להרב הגדול חסידא קדישא מר קשישא כמהר"ר יוסף קוב"ו זלה"ה אשר היה אב"ד ור"מ בעיר גדולה לאלהים שלוניקי יע"א בדור שלפני פנינו ושם ראיתי שפירש פסוק וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי שהבי' המגיד בפסק' הקודמת. ועכשיו שבא לידי הס' הנחמד הנז' אמרתי ויהי מה אציגה נא עמך אמרי קדוש בדף קי"ג ע"ב שדקדק דהכ' פתח בתרתי ועבדום ועינו אותם ואח"כ אמר וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי והול"ל אשר יעבודו ויענו ופי' בהקדמה שהביא משם ילקוט חדש דהקב"ה גזר על ישראל עבדות ושעבוד וגזרת העבדות נתבטל עם יוסף שנמכר לעבד כמש"ה לעבד נמכר יוסף ולא נשאר להם אלא שעבו' ע"כ והנה המצריי' לא עשו כן אלא עשו בישראל שניהם שעבוד ועבדות כמ"ש ויעבידו את בני ישראל בפרך וארז"ל בפה רך כלומר שעבוד לבד אבל אח"ך בעבודה קשה בחמר ובלבנים כלומר שלקחו אותם לעבדים שיעשו בחמר ובלבנים מה שלא היו חייבי' דכבר נתבטל גזרת עבדות עם יוסף א"כ א"ש דמשו' הכי לא אמר הקב"ה שידונם אלא על העבדות לבד משום שאמר הקב"ה על ששעבדו בהם אין ראוי לדון'

משום שגזרה היא מלפני שהם חייבים שעבוד וציוויי הם עושים אבל מה שעבדו בהם דן אנכי משום שלא היו חייבים עבדות שנתבטל ע"י יוסף והיה שלא כדין ז"ש ועבדום ועינו אותם שיעבדו וישעבדו בהם ואעפ"כ אשר יעבודו דן אנכי שצפה הקב"ה דגזרת העבדות יקויים ביוסף ולא ישאר לישראל אלא גזרת השעבוד:

ובזה פירש הרב הנז' מאמרם ברבה אל מדבר שור אין אנו מוצאי' שיש מדבר ששמו שור ומהו מדבר שור אמר ר' יצחק בזבות אברהם שדברתי עמו וגם את הגוי אשר יעבודו שכתוב בו בין קדש ובין שור והוא תמוה אמנם הכונה בזכות אברהם שדברתי עמו וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי שיעשה בהם דין בשביל העבדות שעשו בישראל בחמר ובלבנים וממה שעושה דין על העבדות לבד ולא על השעבוד הוא ראיה שאינם חייבים העבדות שעבדו בהם בחומר ולבני' דאם היו חייבים לא היה עושה דין על העבדות וא"כ אם הקב"ה היה טובע ישראל בים בשביל שהמרו על הים בים סוף וארז"ל שהיה טיט ואמר ראובן לשמעון טיט במצרים טיט בים חומר ולבנים במצרים חמר מים רבים בים וע"ז נתחייבו אך אז יאמרו בגוים שדין מצרים על העבדות בחמר ולבנים אינו דין אמת מאחר שהיו חייבים ישראל והראיה שנטבעו בטיט ובחמר לפי שיצאו קודם זמנם ולא היו תשלו' הזמן שהיו חייבים וא"כ היה חילול ה' ולזה ניצולו ונמצא שהסיבה היה וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי וזה היה שנסעו מן הים אל המדבר זהו תורף דברי הרב ז"ל:

ואפשר להרחיב קצת דברי הרב הנז' כי הנה אמרו בזהר הקדוש ע"פ ויאמר אל עמו דהשר של מצרים היה מכניס בלב המצריים ומלכם להרע לישראל ע"ש והשר מצבא המרום ידע דהעבדות נתבטל בעבור יוסף הצדיק ע"ה ומשו"ה אשתפוך חמימי עליו ועל עמו והיינו דכתיב וגם את הגוי אשר יעבודו את ריבה אל השר הצורר ישראל. והקב"ה שגלוי וידוע לפניו כי ישראל ימרו על ים בים סוף אלמלא זכות אברהם אע"ה אשר מילא העולם חסד וגם כשהלך בין קדש ובין שור כתיב ארצה הנגב ופירש הרב ש"ך על התורה דהיה מבקש ארץ הנגובה מצדקה כדי להגדיל לעשות צדקה וחסד וללמדם לעשות כמעשהו. לא היה אומר לו השי"ת וגם את הגוי אשר יעבודו כי ידע הקב"ה דמזה ימשך שלא לעשות דין בישראל על הים. אמנם זכות אאע"ה היא שעמדה שאמר וגם את הגוי אשר יעבודו. והיינו דאמרו רז"ל בזכות אברהם שדברתי עמו וגם את הגוי אשר יעבודו שכתוב בו בין קדש ובין שור כלומר דשם כתיב ארצה הנגב בין קדש ובין שור שלמד וקיים מעשה הצדקה כאמור ובזכותו הגם שידע הקב"ה שימרו על הים דאמרו במצרים טיט וכו' עכ"ז בעבור אברהם אע"ה אמר וגם את הגוי ונמשך הצלת ישראל

כמ"ש הרב הנז' דגדולה צדקת אברהם וצדקה תציל ממות שנתחייבו ישראל:
ובזה יובן פ' ויקם מלך חדש על מצרי' אשר לא ידע את יוסף ויאמר אל עמו וכו' ובזהר הקדוש פירשו דקאי על שר מצרים דהוה מאיך וקם ויאמר אל עמו דהיה מכניס בלב אומתו ומלכם לרעו"ת ביעקב כמ"ש בסמוך וזה התמיה אשר לא ידע את יוסף שנמכר לעבד ועי"ז נתבטל העבדות ועם זה נמצא שאינם חייבים כי אם שעבוד והוא הכניס בלב פרעה ומצרי' לענות' בכל מיני עבדות וישימו עליו שרי מסים למען ענותו דייקא וימררו וכו' אשר לא כדת וז"ש רז"ל עשה עצמו כאלו לא ידעו דבשמים ממעל נודע לשרים של מעלה דנתבטל גזרת העבדות:
והשתא אשכחן טעמא חדתא בצאת ישראל ממצרים בחצי זמנם לרד"ו שנה כי בעבדות ושעבוד נגזר עליה' ת' שנה וכאשר לעבד נמכר יוסף נתבטל העבדו' והוא חצי הגזרה רק זה נשאר השעבוד וחצי הזמן ובכן בני ישראל יוצאים ביד רמה כדין וכהלכה. ואפשר כי זה רמז יוסף הצדיק ולאביו שלח כזאת כה אמר בנך יוסף רדה אלי אל תעמוד דבר גדול דיבר דע אבי כי רד"ה אלי רד"ו כבר נתקיים בי כי לעבד נמכרתי וא"כ לא נשאר אלא חצי הזמן ואין פחד שיטמעו בן' ש"ט וז"ש אל תעמוד כלומר בגלות וזרע יעקב צדיק ונושע. ואפשר לתת טעם שנתקיים ביוסף כי למדנו מדברי רבינו האר"י זצ"ל כי גלות מצרי' היה להוציא לאור ניצוצי קריו של אדה"ר בק"ל שנה. ויוסף הצדיק כתב הרב המפורסם מהר"ר בצלאל בס' קרבן שבת דיוסף הצדיק הי"ל נפש מאדם הראשון ע"ש והשתא אתי שפיר שנתגלגל הגלות באמצעותו גם מה שנמכר לעבד ועינו בכבל רגלו וברזל באה נפשו י"ג שנים בהיות הוא עצמו נפש אדם הראשון היה בירור גמור על ידו אגב דוחקיה ואשר עמד בנסיון ועל כן היה י"ג שנים גימ' אח"ד כי היה מיחד ומברר ניצוצי אדה"ר בקרי ומעלה אותם מרשות הרבים הקלי' ומכניסם ברשות היחיד ביחוד גמור ועל כן נתנסה בדבר ערוה נסיון מופלא ועצום יתר מאד בכמה שנים כמשז"ל אשר הסיתה אותו אשת פוטיפר בכמה מיני פתויים מאד מאד והוא כבש יצרו וניצול ובזה היה מעלה רב תבואות בכח שור זה יוסף ונתבטל חלק העבדות:
ויתבארו בהקדמה הנז' פ' ותרא את עני אבותינו במצרים ואת זעקתם שמעת על ים סוף ותתן אותות ומופתים בפרעה ובכל עבדיו ובכל עם ארצו כי ידעת כי הזידו עליהם ותעש לך שם כהיום הזה והים בקעת לפניהם ויעברו בתוך הים ביבשה. והדקדוקים מורגשים. ואפשר דהכוונה ותרא את עני אבותינו במצרים שעינום בעבדות מה שלא היו חייבים והבטחת וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ומטעם זה ואת זעקתם שמעת על ים סוף מפני שהם המרו על ים סוף והיו אומרים חמר ולבנים במצרים חמר ולבנים בים ועל

זה מדת הדין היתה רוצה ששונאי ישראל לטיבועי"ן יותנו ודינא קטב"ע ואולם בעבור כי מראש מקדם ראה עני אבותינו ואמר וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ועל זה באו המכות ותתן אותות ומופתים כמ"ש וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי כי ידעת כי הזידו עליהם שהעבדו' נתבטל וכבר ידע שר של מצרים זה ועכ"ז הכניס בלבם לענותן בעבדות מופלא על כן אף שהמרו בים סוף כדי שלא יאמרו דהמכות היו על מנת שהיו ישראל חייבים וסופם הוכיח לזה ואת זעקתם שמעת על ים סוף ותעש לך שם כהיום הזה דכדין הבאת עליהם המכות ולכן והים בקעת וכו':

ועם האמור אפשר שיובן מאמרם ז"ל הים ראה וינוס מה ראה ראה ארונו של יוסף וכו' הכונה דמן הדין מדת הדין הרומזת לים היתה רוצה להטביעם שהמרו על ים סוף. אבל ראה ארונו של יוסף שהוא ביטל העבדות ועל כן לקו במכות ועתה אם יוטבעו ישראל יש חילול ה' ח"ו ולכן ראה וינוס ויצא החוצה דכתיב ביוסף שעמד בנסיון ועבדות לכפר ולברר ניצוצי קריו דאדה"ר ומזה נמשך דמוכרח להציל ישראל כמדובר:

ואל זה אביט מאמרם ז"ל המפורסם דבר נא באזני העם בבקשה ממך לך אמור להם לישראל בבקשה מכם שאלו וכו' כדי שלא יאמר אותו צדיק וכו' הכונה דלקושטא דמילתא לא היה לישראל טענת רכוש גדול דרחמנא אמר ועבדו' וענו אותם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול וישראל לא היו חייבים עבדות רק פרעה ועמו הזידו עליהם כאמור ומאמר ה' הוא למי שקיים עינוי ועבדות כאחד וישראל לא היו חייבים בעבדות כי אם שעבוד ואם פרעה הרשיע כבר לקה. אך כדי שלא יאמר אותו צדיק ועבדום וענו אותם קיים בהם דבין כך ובין כך נתקיים שעבדו ונשתעבדו הגם שלא היו חייבין. ואחרי כן יצאו וכו' לא קיים לזה בבקשה וכו':

שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו אפשר במה שידוע שכל כח הסט"א הוא בעונותינו שטורף ניצוצי תורה ומצות וזהו חיותם ומן הראוי היה שהסט"א תחזיק לנו טובה שבעבורינו יש לה קיום ואדרבה עולה ומשטין יורד ומקטרג וכמ"ש בזהר הקדוש וז"ש עומדים עלינו עומדים ומתקיימים בשבילנו והיינו מכח עונותינו דוקא יש להם קיום ועכ"ז לכלותינו שמדתם להרע כאמור:

ארמי אבד אבי

פסקה ב

צא ולמד מה בקש לבן וכו' אפשר דבלילה הקדושה הזו החיוב הוא לעסוק ביצ"מ דוקא אכן אם לצורך הבנת ענין יצ"מ נדבר בענין אחר ונחזור בענין יצ"מ שרי וז"ש צא ולמד מה בקש וכו' צא מענין יצ"מ ולמד כדי להבין על מתכונתו הדבר ביצ"מ כי בקש לבן

לעקור הכל והיינו שהוא ידע מגזרת בין הבתרים שאמר ה' לאאע"ה כי גר יהיה זרעך וכו' ועבדום ועינו אותם ולזה חשב לעקור את הכל כמ"ש בתניא דמכח הגזרה בא ע"ש והוא רמאי מראה טלפים שהוא מקיים גזרתו ית' והוא מבקש לעקור את הכל והקב"ה אמר ועבדום וכו' ואחרי כן יצאו וכו' וז"ש לבן הארמי שהיה רמאי שרצה לתלות בגזרתו ית' וז"ש יש לאל ידי לעשות עמכם רע כי כך גזר האל על זרע אברהם למען ענותו וזהו יש לאל בעבור האל לקיים גזרתו. אלא שאמש אמר אלי וכו' כנראה דעדיין לא הגיע עת הגזרה. ויליף דבקש לעקור את הכל מדכתיב ארמי אובד לשון הווה ומזה אנו למדים דבקש לעקור את הכל ומחשבה רעה מצרפה כאלו עשאה ולכן כתיב אובד לשון הווה דמבקשים ממנו דמיהם ודמי זרעיותיהם עד הסוף. ואפשר לרמוז דס"ת ארמי אובד אבי וירד ידיד כלומר דבהיותו יעקב שלם והוא ידיד עכ"ז ארמי אובד ולכך השכינה עמו להגין עליו וזהו מצר"ימה גי' שכינה ועוד אפשר דקאמר בקש לעקור את הכל כמ"ש דבת פוטרת מן היבום דכתיב ולא ימחה ומי שיש לו בת אין שמו מחוי ועמ"ש בראש דוד דף קכ"ז סוף ע"א אם כן מדקאמר אובד אבי היינו ע"ד שמו מחוי דל"מ דליכא בן אלא אפי' בת ובת הבן וכיוצא וא"ב מינה יליף דבקש לעקור את הבל ודוק:

ואומרו ויגר שם אפשר דהכונה דהתחלת הגרות היה במצרים לאפוקי במקום אחר משנולד יצחק וכו' לז"א ויגר שם כלומר שם אני קורא כי גר יהיה זרעך ולא בשאר מקומות קודם ירידתם למצרים. וכי תימא אא"ב דמשנולד יצחק מתחיל הגירות ניחא דמשכחת לה ת' שנה אלא אי אמרת דבמצרים התחיל הגירות צא ופרנס לי במספר ת' שנה. לז"א ויהי שם לגוי גדול עצום ורב כלומר התירוץ הוא שהיו כמה פעמים ששים רבוא ועי"ז אימעוט שני הגלות כמ"ש המפרשים:

והרב מהר"ם אלשיך הביאו בס' מלכי בקדש פירש במ"ש פ"ק דשבת בשביל שני סלעים מלת נתגלגל הדבר וירדו למצרים ומי גרם זה לבן שנתן לו לאה ועי"כ לא היה יוסף בכור ראשון ועי"ז נתקנאו אחיו וז"ש בשביל ארמי שבקש לאבד אבי נתגלגל שירד למצרים ע"י שנתן לאה ברמאות עכ"ל ואפשר לפי זה לפרש דברי המגיד כי הוא מפרש ארמי אובד אבי על מחשבתו אשר חשב להרע ולעקור הכל כמו שמפורש בדבריו בסמוך דמהאי קרא מייתי ראיה שבקש לעקור הכל. והדר מפרש המגיד:

פסקה ג

וירד מצרימה אנוס על פי הדבור. והנה בפסיקתא זוטרתי כתוב וז"ל ארמי אובד אבי העלה הכתוב על לבן הארמי כאלו הוא אבדו ליעקב אבינו מלמד שבקש לעשו' ולא עשה וכן הוא אומר לולי אלהי אבי אלהי אברהם ופחד יצחק היה לי כי עתה ריקם שלחתני

את עניי ואת יגיע כפי ראה אלהים וגו'. וירד מצרימה אנוס על כרחו עפ"י הדיבור שנאמר לאברהם אבינו כי גר יהיה זרעך עכ"ל. ומדברי מהר"ם אלשיך למדתי לפרש בסגנון זה כי הנה בהאי קרא ארמי אובד אבי וירד מצרימה יש לפרש דהכי קאמר ארמי על ידי רמאותו אובד אבי ממש עבר והוה. כי מכח שרימה ליעקב אע"ה בלאה נולד יוסף באחרונה ונתקנאו בו אחיו ונתגלגל וירדו למצרים והעבידום ע"ז ודין גרמ"א שמתו ד' פעמים ששים רבוא בחשך שהיו רשעים כי נטמעו בגלולי מצרים. ועי"ז הוצרכנו לצאת בחצי הזמן של ת' שנה שכבר היו נטמעים בש"ט ומזה נמשכו הגליות להשלים ת' שנה והחרבנות שנהרגו כמה רבבות בחרבנות ובגליות ועשרה הרוגי מלוכה וגם יש סברא שעיקר הגליות בשביל מכירת יוסף ונמצא שהוא אובד ממש את ישראל בפועל כמה רבבות כמעט אין מספר שהכל נמשך מהרמאות שעשה בנתינת לאה:

אכן המגיד והפסיקתא לא בחרו בפירוש זה דהגלות של מצרים נגזרה במעמד בין הבתרים ואלמלא לא היה ענין יוסף היה מתגלגל על ידי דבר אחר כמ"ש מהרש"א בחידו' אגדות פ"ק דשבת על קו' התוס' שם ע"ש ולכן פירש ארמי אובד אבי שבקש לעשות ולא עשה וירד מצרימה אנוס על פי הדיבור שאמר לאע"ה כי גר יהיה זרעך כלומר שאין שייכות ללבן על זה של גלות מצרים:

ויגר שם מלמד שלא ירד להשתקע וכו'. אפשר דקשיא ליה דמאחר דידענו נאמנה דירד לקיים גזרת בין הבתרים וכמ"ש בסמוך אנוס על פי הדיבור א"כ ודאי מעת ירידת יעקב אע"ה למצרים נחשב מהגלות כי כן הרד"ו שנה שישבנו במצרים נמנים מירידת יעקב אע"ה וא"כ למה הוצרד לומר ויגר שם הא ודאי פשיטא דנחשב גרות ועבדות. ותירץ מלמד וכו' והענין דאשכחן דעניני האבות כלם הנה הנם סימן לבנים כמשז"ל והרחבנו הדיבור בזה במקומו. וה"נ מחשבת יעקב אע"ה ובניו היתה לגור גרות בעלמא ולא להשתקע חס ושלום. ואהניא מחשבה ודיבור שלהם להושיע ישראל שלא יטמעו בשערי טו' כי כפסע ביניהם ובין המות הנצחי ולא יזכר שם ישראל עוד כי היו נשקעים ירדו לשערים עם ה' ש"ט ויאבדו מן הקדושה לגמרי. ובזכות מחשבה ודיבור של יעקב אע"ה ובניו לא נשתקעו ישראל וה' הצילם. וקרא להכי הוא דאתא ויגר שם מלמד שלא ירד להשתקע אלא לגור לאשמועינן דהיא שעמדה לישראל ומייתי קרא כי כה אמרו השבטים לפרעה לגור בארץ באנו:

פסקה ד

במתי מעט כמ"ש בשבעים נפש ירדו אבותך מצרימה וכו'. הנה כתבו המפרשי' משמא דגמ' רבינו האר"י זצ"ל שמה שגלו ישראל בד' רוחות העולם ואמרו רז"ל שגלו בכל

ע' אומות היינו כי בחטא אדה"ר כל ניצוצי נשמות הכלולות בגופו נפלו בעמקם של קליפות וגלו נשמות הקדושות ונתערבו תוך הרע וע' שרי אומות העולם כל אחד נטל חלקו והם חיותם. וקדושתו יתברך משפיע מזון לאותם נשמות הקדושות האסורות תוך הקלי' ועי"ז הם נזונים בדרך האילן הממשיך מזון לפרי ומשם יומשך לעלין ולקליפות וכאשר תסתלק הקדושה מהם הם מתים כדרך האילן שכאשר נגמר הפרי מתיבשים העלים והקליפות וכל זה הברור בכח תורה ומצות ובכח השכינה כ"י המתלבשת והיא אש אכלה והיא מלקטת ניצוצי הקדושה ועל ידי פריה ורביה ושאר מצות ות"ת ותפלה מכניעים כח הקליפות וניצוצות נתזין מהם מנשמות קדושות ועולים לקדושה. ולכן הוצרכו ישראל לגלות עם השכינה כ"י בכל ע' אומות אשר שם ניצוצות הקדושה ללקטם. וד' רוחות העולם סוד ד' נהרות והראשון הוא פישון וכן מצרים ירד בראשונה וע"י מצות פו"ר והעינוי בכח השכינה ביררו מרפ"ח ניצוצות שנפלו בקליפות סך ר"ב ניצוצות וכן תקנו ניצוצות קרי של אדה"ר בק"ל שנה ועשו למצרים כמצולה שאין בה דגים זהו תורף הקדמות גורי האר"י זצ"ל ונהירנא שהביאם הרב מהר"י שאול בס' קול יעקב ע"ש באורך:

ובזה אפשר לפרש פ' וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ ויקוצו מפני בני ישראל ואמרו רז"ל קצו בחייהם. והכונה כי ע"י החמר והלבנים ושאר עינויים היו מתבררים ניצוצי הקדושה ופרים ורבים ושומרים אות ברית קדש ועל ידי זה הורסים מעמד ומצב הקליפה וכאשר כתבנו בעניותנו בס' הקטן ראש דוד דלהוציא נשמה הקדושה מהקלי' דינא הוא לקעקע כל הבירה דלא שייך בהם תקנת השבים בישראל עיין שם באורך פ' בלק דף קכ"ו וז"ש וכאשר יענו אותו לפי הענוי שהם מענים כן ממש לפיהן ישיב גאולת ניצוצי הקדושה ומתבררים ופורצים בקליפה דליקח נשמה אחת מקעקעים מערכה גדולה ומצב מעמד הקליפה והיינו דקאמר וכאשר יענו אותו כן ירבה שניצוצות נתזין ופרים ורבים. וכן יפרוץ בקליפה הריסה ונתיצה. ועי"ז ויקוצו מפני בני ישראל קצו בחייהם ממש שרואים שחיותם מתמעט יום יום כי חיותם הם ניצוצות הקדושה ויום יום מפרקי מינייהו צוורני צוורני והם נשמות ישראל. וזה אפשר שהוא כונת הכתוב ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם כי אמרו כלנו מתים דלהיות כי ישראל עשו בירור גמור מניצוצות הקדושה היו מרגישים בעצמם שחיותם מתמעט וז"ש למהר לשלחם כי אמרו כלנו מתים ועד שלא יגמרו הברור כלו נמהר ונשלחם אולי ישאר איזה ני' הקדושה ולא ימותו לגמרי:

ועל פי זה אפשר לרמוז בהקדמות הנז' מסרה ויוציא אתכם מכור הברזל ממצרים ויוציא

עמו בששון ויוציא נוזלים מסלע ויוציא את בן המלך ויתן עליו את הנזר ואת העדות. ויוציא אתכם מכור הברזל ממצרים כמו שהאריך רבינו האר"י זצ"ל בס' הכונות בדרושי פסח שהכור מזכך ומנקה הכסף והזהב מן הסיגים וישאר אך את הזהב והכסף ברים ונקיים וכזו וכזה היתה ארץ מצרים לישראל לברר ולזכך נשמות ישראל ולהוציא ני' הקדושה מן הסיגי' אשר נתערבו בם עש"ב וכשם דבצאת הזהב והכסף מהכור ניכר תפארתם והדרם כן ישראל. הוא אשר דיבר המשורר בצאת ישראל ממצרים בית יעקב מעם לועז הוא הסט"א והמצריים ויצאו מהכור אחר שנתלבנו ונתבררו היתה יהודה לקדשו ונגלה כבוד ישראל והדרם. וזהו ויוציא אתכם מכור הברזל ממצרים אשר שם נתלבנו ונתבררו הניצוצות ועלו אל הקדש פנימה וזהו היתה יהודה לקדשו כי תחת היותם בעמקי הקליפות פורץ הן להם לקליפות ויעלו אל הקדש. ובא הרמז ר"ת מכור הברזל ר"ת גימט' אדם רומז על האר"ש שנתבררו ניצוצי קרי של אדה"ר בק"ל שנה כמ"ש רבינו האר"י זצ"ל. ואפשר כי אדה"ר פירש מאשתו בק"ל שנה יען קבל נדוי על עונו ומנודה אסור בתשמיש המטה כי החמיר על עצמו הגם דקי"ל לקול' דמנודה מותר (ועמ"ש בס' הקטן ברכי יוסף א"ח ריש סי' ר"ם) ובריש ס' מדרש בחידוש כתב דהיה נעצב מאד ובתענית והיה אסור בת"ה כתענית צבור ע"ש:

ועוד בה ויוציא נוזלים מס"לע גימט' רב עם ב' כוללי' רמז לר"ב חלקי ניצוצות שבררו מהרפ"ח ניצוצין כמדובר. ובמה זכו לזה על כן אמר ויוציא עמו בששון זו מילה כמ"ש פ"ק דמגילה וששון זו מילה כי שמרו ברית קדש הן בפו"ר הן שנשמרו מזנות בנשג"ז ושם י"ה מעיד עליהם ולזה זכו לברר הכל. ואף גם זאת על ידי התורה שנתרצו לקבל ואמרו בזהר הקדוש כל מאן דעסיק באורייתא איקרי בן להקב"ה וז"ש ויוציא את בן המלך ויתן עליו את הנזר שקשר לו כתר בהר סיני ואת העדות זאת התורה:

וכבר כתבו ז"ל דאלמלא זכינו ולא נעשה העגל היה חרות ממלאך המות וחירות משעבוד מלכיות ונפטרנו מד' גליות בגלות מצרים כי ע"י הרעב באו משבעים אומות במצרים ונמצא שהיו משועבדים לע' אומות ויצאנו לחירות מכלם, וידוע דשרש ישראל ע' נפש כנגד ע' אומות. ומעתה נבא לענייננו ואפשר דזה רמז ויגר שם במתי מעט פי' בעד מתי מעט הם ניצוצות הקדושה אשר כמעט היו מתים בקליפות דרגא דמותא ולהכי אפיקיה בהאי לישנא מת"י מעט וימעטו וישוחו ולזה ויגר שם. ומלבד הפשט יטמין ברמ"ז סו"ד זסב"ר לברר ניצוצות הקדושה במתי מעט ולכן היה שעבוד חמר לבנים תבן חמר כי הקרי יוצא על ידי רמ"ח אברים ופוגם בכלם כמשז"ל ולכן עבדו בחמ"ר גי' רמ"ח להוציא הנשמות לבני"ם נטעי נעמנים ולכן היה שעבוד לבנים. תבן גימט' במת"י. וע"י השעבוד

ויהי שם לגוי גדול כלפי מה שהיו מתי מעט עתה הם גוי גדו"ל עצום נגד ני' קרי שעלו ע"י זיווג ונולדו בנים כשרים זרע קדש וזה רמז עצו"ם גי' דב"ר שהוא לשון זיווג. ור"ב כנגד ר"ב חלקים שביררו מרפ"ח כדבר האמור:

והוא אשר דיבר המגיד במתי מעט כמו שנאמר בע' נפש ירדו אבותיך מצרימה כלומר בע' נפש נגד ע' אומות אשר היו במצרימה ובכח השכינה אשר עמם כי תיבת מצרי"מה גימט' שכינה ירדו למצולות הקליפות לברר הנשמות וניצוצות הקדושה. ועתה שמך ה' אלהיך כככבי השמים לר"ב כתיב רמז ר"ב חלקי רפ"ח שביררו:

פסקה ה

ויהי שם לגוי גדול מלמד שהיו ישראל מצויינין שם. אפשר במ"ש המפרשי' משם ס' סוד ה' דע' אומות הם ועשרה נתנם לאברהם אע"ה נשארו ששים וח"ו יש מקום לומר דישראל בטלים בששים אבל קי"ל דאם הדבר ניכר אין לו ביטול וישראל הם ניכרים ומובדלים ואין להם ביטול עכ"ל ובפסיקתא פ' תבא אמרו וז"ל מלמד שהיו ישראל מצויינין שם שהיה מלבושם ומאכלם ולשונם משונין מן המצריים מסומנין היו וידועים שהם גוי לבדם חלוק מן המצריים עכ"ל וז"ש ויגר שם במתי מעט וכי תימא שם במצרים היו ע' אומות כמו שכתבנו בסמוך וא"כ יש ס"ד ח"ו דנתבטלו ישראל לז"א ויהי שם לגוי גדול מלמד שהיו ישראל מצויינין שם כלומר אין מקום לומר שישראל הם בטלים בס' דהיו ישראל מצויינין במלבושם ומאכלם ולשונם מסויימין כמשז"ל בפסיקתא ודבר הניכר אינו בטל וז"ש מלמד כי לימד לנו דין דדבר הניכר אין לו ביטול. ועפ"י הקדמה הלזו שמעתי מפה קדוש מורינו הרב המופלא סבא קדישא מהר"י הכהן זלה"ה בעל בתי כהונה שהיה מפרש כתוב הדר הוא בישעיה סי' ס"א ונודע בגוים זרעם וצאצאיהם בתוך העמים כל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך ה' הכונה בגוים זרעם הגם שיהיו בגלות בין הגוים וצאצאיהם בתוך העמים עם היותם ביניהם ובתוכם. וכי תימא דינא הוא דלבטלו כדבר הבטל בס' אשר הן חליפות למו ואיך אמרת ונודע בגוים וכו' לז"א כל רואיהם יכירום וכיון שהדבר ניכר אינו בטל בס' גם זרע יעקב ידועים וניכרים ושפיר קאמינא ונודע בגוים וכו' ודברי פי חכם חן הוצק יושב בשמים יצחק זלה"ה:

לגוי גדול ועצום כמו שנא' ובני ישראל וכו' אפשר לומר דרך רמז נמשך למאי דכתבינן בעניותין בסמוך כי גלות מצרים לברר ני' קרי מאדה"ר בק"ל שנים. ועל פי זה אפשר לתת טעם למה שיעקב אע"ה סבל צרות רבות בק"ל שנים כמו שאמר לפרעה ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה מעט ורעים. ואחרי כן חי שבע עשרה שנה בשלוה והשקט במצרים. והענין כי יעקב אע"ה תקן עון גלוי עריות דאדה"ר כמ"ש רבינו האר"י זצ"ל

והוא רמוז בזהר הקדוש ויעקב שופריה דאדה"ר ולכן ק"ל שנה היה בצער נגד ק"ל שנה דאדה"ר וז"ש מעט ורעים דהני' נתמעטו והיו רעי"ם בסוד רע שהוא קרי. ואח"ך שתקן ג"ע דאדה"ר חי שבע עשרה שנה שהוא טו"ב יסוד צדיק כי טוב. ואפשר זהו סמיכות פרשת ויגש ופ' ויחי ויפרו וירבו מאד ויחי יעקב מא"ד אותיות אד"ם רמז דני' אדה"ר נתקנו ובאו דרך ישר בזיווג ועל כן ויחי יעקב טו"ב שנה בארץ מצרים ערות הארץ להורות כי השג השיג והצל הציל ותקן לכן חי טוב שנות מספר טוב לצדיק:

ואפשר כי זה רמז המגיד ושם בסתר כי עצו"ם גי' דבר שהוא זיווג כמש"ל שבאו הנשמות על ידי זיווג דור דעה ונתקנו ומייתי ראיה טובה תוכ"חת מגולה כמ"ש ובני ישראל פרו וישרצו וכו' במאד מאד ותיבת מאד אותיות אדם שכל אלו ני' אדה"ר ובאו הנשמות כתקנן דרך זיווג. ותמלא הארץ אותם רמז שכל הני' עולים לארץ העליונה מלכותא קדישא ושם נתקנים ומשם באים כסדרן דרך זיווג וזה רמז ובני ישראל פרו וכו' מא"ד ני' אדם שעלו ותמלא האר"ץ אותם שכינת עוזנו ומשם באו דרך גבר דרך ישראל איש לאה"לו:

פסקה 1

ורב כמו שנאמר ואעבור עליך וכו' ראיתי בסידור הרב יעבץ שכתב אחר ערום ועריה בפירושו וז"ל ולא היה זכות בידם להגאל לפיכך נתנו להם ב' מצות דם מילה ודם פסח שבזכותן נגאלו כמ"ש עה"פ בדמיך חיי לכך היה מנהגו של אמ"ה ז"ל לו' כאן ואעבור עליך וארא"ך מתבוססת בדמיך וא"ל בדמיך חיי וא"ל בדמיך חיי וכן אנו נוהגים אחריו מ"מ לא העמדנוהו בפנים באשר לא ראיתיו עד הנה כתוב על ספר ושלא ליתן פ"פ לבע"ד לחלוק בהיותו שלא כסדר הכתובים עכ"ל ונעלם ממנו שהוא נסחת האר"י זצ"ל ועוד שהוא מעיד שכך הוא הנסח הקדום. והנה בספר הכונות שסידר מהר"ש וויטאל כתוב בדרוש ראשון סוד הפ' הזה ואעבור עליך וכו' ואח"ך כתב ולסיבה זו תקנו מסדרי ההגדה פ' זה באמצע סדר הגדת ליל פסח עכ"ל ובס' הכונו' שסידר מהר"ם פאפיראש כ"ץ כתוב וז"ל ולכן תקנו פ' זה בתוך ההגדה אחר פ' ויהי שם לגוי גדול וכו' ותמלא הארץ אותם אח"ך אומר פסוק ואעבור עליך וכו' עכ"ל הא למדת שהיא נסחת האר"י זצ"ל ומטי בה מהמסדרים סדר ההגדה וגם הוא כסדר הכתובים ואעבור וכו' רבבה וכו':

ואפשר לפרש ונקדים מ"ש הרב קול יעקב דרוש ראשון דף ב' ע"א משם רבו מו"ה מהר"י הכהן ז"ל בכונת הפ' ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים וכו' עם מה שפירשו הראשונים פ' בכל צרתם לו צר וכו' דכל מקום שגלו שכינה עמהם ואם ישראל בצרתם אינם צועקים על צער השכינה כ"י אלא על צערם וז"ש בכל צרתם לא צר לו צר שהוא

קרי וכתיב והכונה דאין צר להם על כי לו צר כ"י אז ומלאך פניו הושיעם ע"י מלאך. אך אם הצעקה היא על גלות השכינה ב"י וזהו באהבתו ובחמלתו שאינם חסים על צערם. אז הוא גאלם על ידו. וההפרש הוא דאם ע"י שליח יש אח"ך שעבוד אך אם הו"א עצמו גואלם וינטלם וינשאם כל ימי עולם דאין אח"ך שעבוד עכ"ד הראשו' וישראל במצרים מתחילה לא היו מצטערים אלא על צערם דוקא ואינם כדאים לגאלם גאולה גמורה כי עדין לא נשלם הזמן משא"כ אם יצעקו בעד צערו כ"י אז הרבה פתחים לקצר הגלות. וז"ש ראה ראיתי שתי ראיות את עני עמי ראשון הוא ואת צעקתם שמעתי מפני נוגשיו דייקא צעקתם מצער גופם וזה אינו מרוצה לגמרי אלא וארד להצילו לעתיד בזמנו. אמנם ועתה ראיה אחרת הנה צעקת בני ישראל באה אלי צועקים בעד צער השכינה כ"י ולכן גם אני ראיתי אשר מצרים וכו' ועתה לכה ואשלחך קודם הזמן וא"כ ישראל צעקו על השכינה כמ"ש בזהר הקדוש ותכף נושעו ומן הראוי שיגאלם הוא יתברך וכן היה לבסוף עכ"ד בקצור ע"ש באורך:

ונראה מדבריו דגאולת מצרים מתיחסת שגאלנו ה' יתברך וק' דהיה אחריה כמה גליות וכשהקב"ה גואל בכבודו ובעצמו היא גאולת עולם. ואפשר שסבר הרב ז"ל דכן היה כי בהר סיני היה חירות משעבוד מ' חירות ממ"ה אלא שעשיית העגל דין גרמא כי נזורו אחור. אמנם רז"ל אמרו בפירוש איפכא הובא בילקוט זכריה סי' תקע"ו וז"ל אמר הקב"ה בעה"ז הייתם נושעים ע"י בני אדם במצרים ע"י משה ואהרן בימי סיסרא על ידי דבורה וברק ובמדין על ידי שופטים וע"י שהיו בשר ודם הייתם חוזרים ומשתעבדים אבל לעתיד אני בעצמי גואל אתכם ועוד יותר אין אתם משתעבדים שנאמר ישראל נושע בה' תשועת עולמים עכ"ל הרי מפורש דיצ"מ הגאולה ע"י משה ואהרן ולכך היה אחריה שעבוד:

וגם אני שמעתי משם הרב מהר"ר יהודה הכהן זלה"ה מרבני עה"ק ירושלים ת"ו שהיה מפרש פ' בכל צרתם הנז' באופן זה בכל צרתם לא צר כלומר בכל הצרות שמצאו ישראל לא צר שיהיה להם גאולה ולא תמשך הצרה ועם כל זה לו צר פעם אחרת יבואו להם הצרות והטעם ומלאך פניו הושיעם שהגאולה היתה ע"י שליח בשר ודם ומשו"ה יש אחריה שעבוד. אך אם הקב"ה באהבתו ובחמלתו הוא גאלם בכבודו ובעצמו אז אין אחריה שעבוד וינטלם וינשאם כל ימי עולם ע"כ שמעה אזני כד הוינא טליא מתלמידו של הרב הנז' הוא הרב כמהר"ם מזרחי הרב המחבר פרי הארץ זלה"ה. ובפסוקי ראה ראיתי את עני עמי עמ"ש בס' הקטן ראש דוד פ' שמות משם הרב מהר"ש פרימו ז"ל ע"ש. אכן כפי דרך הרב הנז' בפ' ראה ראיתי וכו' שהביא הרב קול יעקב. אפשר לפרש קראין ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך כלומר שלא היית חושבת אלא בצער עינוייך

כמ"ש ראה ראיתי את עני עמי ראיה ראשונה שכל צערם וצעקתם על צרתם. ועל זה וארד להצילו לעת קץ. וכנגד זה אמר ואומר לך בדמיך חיי כי עכ"פ ריחם ה' לבשרם שיגאלו בעתם. אך אח"ך צעקו על גלות השכינה ב"י ועל זה חזר ואמר ואומר לך בדמיך חיי כי עתה ממהר הקץ ע"פ חשבונות כמ"ש הרב הנז' והיינו רבבה כצמח וכו' שמטעם הרבוי אחשוב הקץ למהר גאולתכם. שדים נכונו משה ואהרן כמשז"ל ושערך צמח זמן גאולה. ואת ערום ועריה בלי מצות ועע"ז ומשום הכי לא זכיתם שתהיה הגאולה על ידו יתברך ולא יהיה שעבוד אחריה. ואפשר לקיים דרך הרב הנז' ולומר דכיון דענין גאולת מצרים היה תלוי ועומד אם היא גאולה עולמית או יש אחריה שעבוד דאם ישראל אחר קבלת התורה לא יחטאו בעגל היא גאולה החלטית והיה חירות ממלאך המות חירות משעבוד מלכיות ואם יחטאו בעגל חזרה גזרת הגלות וגם שהכל גלוי לו ית' מ"מ לתת הבחירה בידם דצדיק ורשע לא קאמר ולכן בחכמה עשה ה' ית' דמכת בכורות על ידו והיציאה ע"י משה ואהרן שאם לא יחטאו בעגל אז יאמרו דהגאולה על ידו ממש והיא גאולת עולם ואם יחטאו יוכרע דלא חשיב גאולה על ידו ית' כי המכה היתה על ידו דוקא אך היציאה ע"י משה ואהרן ויש אחריה שעבוד וז"ש רז"ל במאמר הילקוט הנז' דהוברר אחר העגל דלא היתה גאולה על ידו ית':

פסקה ז

וירעו אותנו המצרים ויענונו ויתנו עלינו עבודה קשה. אפשר לרמוז בפסוק במה שראיתי בס' ישן נושן על קלף כ"י מתלמידי רבינו יהודה החסיד זצ"ל מפי רבם בפ' תכבד העבודה על האנשים וז"ל עשרה תיבות בפסוק שכל א' מישראל היה עליו משוי עשרה אנשים שהיו מכבידים על כל א' מישראל כנגד עשרה בני אדם ומתחיל ומסיים ת"ר שש אלף רגלי מפי ר' יעקב הכהן חסיד ז"ל עכ"ל ולפי זה יש לומר דקודם לכן היו מכבידים כנגד ה' אנשים וכשאמר תכבד היה הכפל. והשתא אתי שפיר מ"ש המפרשים דישראל היו צריכין לישב ת"ל שנה כמספר חמשה פעמים אלהים שהם בגימט' ת"ל ולא ישבו בשעבוד קשה כי אם פ"ו שנה גימט' אלהים אחד מחמשה והד' אלהים הנותרים נהפכו לרחמים שמות הויו"ת וננאלו ולכן תקנו ד' כוסות כי כוס גימט' אלהים ונהפכו להויות עד כאן דברי המפרשים:

ולפי מ"ש הרב מהר"ץ בס' אספקלריא המאירה דף ל"ח ע"ב מהזהר ומהמקובלים כי רביעית כנגד ה' והכוס ארוך כנגד ו' ושיעור רביעית ביצה ומחצה הביצה נגד י' ומחצה נגד ה' הרי הוי"ה ב"ה ע"ש באורך יוצדק מאד הא דתקון רבנן ד' כוסות כי כו"ס גימט' אלהים ונהפך לרחמים שם הוי"ה ב"ה הנרמז בצורת הכוס ו' ורביעית ה' והיא ביצה

ומחצה י"ה הרי שם הויה ולכן תקנו ד' כוסות לרמוז דד' אלהים נהפכו להויות ונגאלנו. מעתה לפי האמור כי היו מכבידים על כל א' מישראל ה' פעמים כנגד ה' בני אדם א"ש כי ד' אלהים נהפכו לרהמים שמות הויו"ת כנגד מה שהכבידו על כל א' ד' פעמים יותר משיעורו. ויען כי באחרונה אמר תכבד העבודה אמור בכפיל"א ארמאה עשרה פעמים על הראוי לכן נגד ה' היתרים כל מכה מעשרה מכות היתה של ה' מכות לדעת ר' עקיבא:

אמור מעתה אפשר דזה רמז הכתוב וירעו אותנו המצרים ויענונו נגד שהעבידו ה' פעמים יותר מהראוי ולא די זה אלא ויתנו עלינו עבודה קשה כפלים שהיו מכבידין על כל א' מישראל ה' פעמים אחרים סך הכל עשרה פעמים מהראוי לכל איש ואיש מישראל ונכונו ללצים שפטים כל מכה בעלת חמש מכות:

ומאי דקאמר המגיד וירעו כמו שנאמר הבה נתחכמה וכו' אפשר לפי ההקדמה שכתבנו לעיל דנגזר על ישראל עבדות ושעבוד ובמה שנמכר יוסף לעבד ונצטער י"ג שנה בבית הסוהר נתכפר העבדות ונשאר השעבוד. והמצרים ענו ישראל והעבידום ולכן נגזר על המצרים מכות. ושר של מצרים ידע כי נתבטלה צרת העבדות בעבור יוסף ועם כל זה הכניס בלב פרעה ועבדיו לעשות משפט כתוב וכמ"ש בזהר הקדוש, וז"ש וירעו אותנו המצרים ויענונו ויתנו עלינו עבודה קשה כמ"ש הבה נתחכמה לו וכו' דשם כתיב ויקם מלך חדש אשר לא ידע את יוסף ויאמר אל עמו ופירש בזהר הקדוש דקאי על השר שהכניס זה בלב אומתו שיעבידום ופירשנו לעיל דז"ש אשר לא ידע את יוסף ושפיר מייתי מפ' הבה נתחכמה לו דהרעו לנו המצרים מעצמם וה' לא ציוה שכבר נתבטל העבדות בעבור יוסף הצדיק ע"ה כמדובר:

והרב יעב"ץ בפירושו אשר בסידורו פירשו וירעו אותנו שעשו אותנו רעים וחטאים לה' וז"ש כמו שנאמר הבה נתחכמה לו ולפי מ"ש רז"ל נתחכם למושיען של ישראל יש לפרש דרצו להתחכם נגד הבורא ית' שלא ירחם עליהם ויעזבם למקרה ופגע ולא יצאו משם לעולם זהו תורף דבריו ע"ש באורך. ולפי דבריו אפשר לרמוז בכתוב ויאמר אל עמו הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו הבה נתחכמה וכו' כלומר הנה עם בני ישראל רב בכמות ועצום באיכות שהם קרובים לה' ותפלתם נשמעת ועושה רצונם וז"ש ממנו יותר ממנו שהם תחת השר ובכל ר"ה ניתן לשר להרע ולהטיב לאומתו בכל מיגד השנה ועליו אין להוסיף לענין הטובה ומהגזרות לרעה אין לגרוע גם כי יזעקו וישועו אין ביד השר להושיעם כמ"ש הרב מהר"א מיוחס זלה"ה בספרו בני אברהם דרוש ג' עש"ב הבה נתחכמה למושיען של ישראל על דרך הבה נבנה לנו עיר דדור הפלגה שכונתם להתריס נגדו ית'. פן ירבה באיכות לידבק בו יתברך והיה כי תקראנה מלחמה למעלה

בשמים שר שלנו לקטרג עליהם. ונוסף גם הוא דייקא גם מלבד אשר בשמים לעזרם הוא למטה יוסיף בתפלה ונלחם בנו יברר הקדושה אשר בתוכנו כמו הבירור בלחם על דרך שפירש הרב המופלא ח"ק מהר"ח ן' עטר זלה"ה משז"ל נאכלם כלחם וזהו ונלחם בנו יעשה פעולת הלחם בנו ועלה מן הארץ ניצוצי הקדושה וישארו מתים כי כל חיותם הוא מניצוצי הקדושה אשר בקרבם ואם יבררום ישארו מתים כנודע מהזהר הקדוש וכתבי רבינו האר"י זצ"ל:

וזהו כונת הכתוב וירעו אותנו המצרים ויענונו שעשונו רעים וחטאים לענות נפשנו יוצאה בגרעון ובטלה הקדושה ונכנסה הסט"א וזהו ויענונו עינוי הנפש. וכיון שחסרנו כל נמסרנו בידם ויתנו עלינו עבודה קשה. ועם כל זה ונצעק אל ה' אלהי אבותנו לומר תחון זכות אבות אף שאין אנו כדאים יעשה למען זכות אבותנו והוא ברחמיו וישמע ה' את קולנו וכו':

פסקה ח

ויענונו כמו שנאמר וישימו עליו שרי מסים למען ענותו בסבלותם. לפי האמור אפשר דהמגיד הכי קא סבר ליה להאי קרא ויענונו שעינו נפשנו כי העונות הן הן סיבה להכאיב הנפש ואל תופע עליה נהרא ויסירה מגבירה. והיינו דקאמר ויענונו כמו שנאמר וישימו וכו' דכתיב למען ענותו בסבלותם וכתב בס' התניא בפירושו י"מ בסבלות ע"ז שהיו משעבדין אותם לע"ז כמ"ש ישאוהו על כתף יסבלוהו עכ"ל ולדרכנו א"ש דמביא ראיה שעינו נפשם כמ"ש למען ענותו בסבלותם דהיינו ע"ז כמ"ש ס' התניא:

פסקה ט

ויתנו עלינו עבודה קשה כמ"ש ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך. עוד זה מדבר שנתכוונו להפרידם מהקב"ה שיעבדו ע"ז ואז יעשו בהם כרצונם להעבידם בקושי ומרירות וז"ש ויתנו עלינו עבודה קשה והיה זה מחמת שהרגילונו לעע"ז וז"ש כמ"ש ויעבידו מצרים ופי' המפרשים ויעבידו ר"ל שהעבידו ע"ז בפרך ודרשו רז"ל בתחילה בפה רך ולבסוף בפרך והכונה דלשון ויעבידו לא זז מפשוטו מעבדות בחמר ובלבנים וכולל נמי שהעבידום ע"ז דהא בהא תליא דכאשר השתדלו שיעבדו ע"ז העבידום בעבדות חמר ולבנים וכו' והדר מפרש בפרך בתחילה בפה רך כלומר עד שלא עבדו ע"ז לא היו יכולים לשלוט בהם והוצרכו בפה רך ואחר שעבדו ע"ז באו בחזקת היד בפרך ששלטו בהם כרצונם ונתבאר הכתוב ויענונו ענות נפש כאמור ובכח זה ויתנו עלינו עבודה קשה שנמסרו בידם למקרה ופגע:

א"נ אפשר לומר ונקדים מה שפירש גאון עזנו הרב פרשת דרכים דרוש א' דף ג' עמוד ג' מדרש אבכיר וז"ל והמים להם חומה מלמד שירד פ' ואמר רבש"ע לא עבדו ישראל

ע"ז במצרים ואתה עושה להם נסים מה הללו עע"ז אף הללו עע"ז א"ל הקב"ה שוטה שבעולם לא עבדו אלא מתוך שעבוד ומתוך טרוף הדעת ואתה דן שוגג כמזיד ואונס כרצון עכ"ל ודקדק הרב ז"ל אמאי קראו שוטה. ותו לא ידע המקטרג שישראל שוגגים או אנוסים ופטורין ועוד למה הוצרך הקב"ה לומר שהיו שוגגים מתוך טירוף הדעת ואנוסים מתוך שעבוד ותסגי בחד. ופירש הרב ז"ל במאי דקי"ל דישראל מצווה על קדוש ה' ואם עבר ולא נהרג נענש. ובן נח אינו מצווה על ק"ה. ואלו בדין שוגג הוא להפך דישראל פטור וב"נ נהרג על השוגג וכבר ידע המקטרג דישראל עבדו ע"ז באונס ובשוגג אלא דנסתפק אם יש להם דין ישראל לגמרי או יש להם דין ב"נ להחמיר ולהכי קטרג דאם באנו לפוטרם משוגג כדין ישראל יהבינן להו חומרא דב"נ דחייבין ואם באנו לפוטרם מדין אונס יהבינן להו חומרא דישראל דחייבין ולהכי קראו הקב"ה שוטה כדאמרינן בחולין דף מ"ג הכסיל בחשך הולך זה העושה כחומרי ב"ש וחומרי ב"ה ובלא ימנע אם להם דין ישראל הרי הם פטורים מטעם שוגג ואם יש להם דין ב"נ פטורין מטעם אונס זהת"ד הרב ז"ל. וטרם אענה גרגיר א' בתחילת המאמר במ"ש פ"ג דתעניו' קמאי דמסרי נפשיהו על ק"ה מתרחיש להו ניסא ומאן דלא מסר נפשיה על ק"ה לא מתרחיש ליה ניסא וז"ש לא עבדו ישראל ע"ז במצרים ואתה עושה להם נסים מה הללו עע"ז וכו' כלומר דנסיב אינם נעשים כי אם למוסר עצמו על ק"ה והם היו חייבים למסור עצמם על ק"ה ולא מסרו ואינם ראוים לעשות להם נס. והשיב לו הקב"ה דלא היו חייבים דהיה בשוגג וכו':

וכפי מה שפירש הרב ז"ל אפשר דהמגיד מפ' ויענונו בשעבוד חומר ולבנים והביא ראיה ממ"ש הבה נתחכמה וכו' למען ענותו בסבלותם כפשטיה דקרא על החומר ולבנים ובנין פיתום ורעמסס. ויתנו עלינו עבודה קשה על ע"ז וכתבו המפרשים שבפרטות בע"ז לא היו אונסים אותם רק בפה רק היו מפתים אותם כדי שלא יהיה להם מקום פטור וז"ש ויתנו עלינו עבודה קשה שהיא ע"ז ואמר קשה שבקשו שלא יהיה באונס ויתחיבו וזוהי שקשה. ולכך אמר עבודה קשה כמו שנאמר ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך שהעבידום ע"ז בפה רק כדי שיתחייבו והם לא ידעו ולא יבינו דהיה מתוך טרוף הדעת והוא שוגג וישראל פטורים ומעת שנמול אאע"ה יש להם דין ישראל כדעת הרמב"ן. והיינו מאי דאמר קרא ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך כלומר טפש כחלב לבם שהם בני ישראל ויש להם דין ישראל והם שוגגים. וא"ש קרא דויתנו עלינו עבודה קשה שהשתדלו שלא יהיה באונס כדאמרן. אבל ונצעק אל ה' אלהי אבותינו דיש להם דין ישראל ואנחנו זרעם ופטורים בשוגג ומשו"ה הזכירו בצעקת' אלהי אבותינו אשר המה

בצדקתם ובקדושתם יצאו מדין בן נח לגמרי והם ישראל ויש מקום פטור מע"ז בשוגג וישמע ה' את קולנו כי האמת אתנו שדיננו דין ישראל ופטורים בשוגג. ואחרי כתבי ראיתי להרב מלכי בקדש דף י"א שפי' המאמר הנז' כמו שפירשתי בעניותי בההיא דקמאי מסרי נפשייהו וכו' והאריך בביאורו ע"ש:

פסקה יא

ונצעק אל ה' אלהי אבותינו וישמע ה' את קולנו וירא את עניינו ואת עמלנו ואת לחצנו

אפשר לפרש במה שז"ל כל התולה בזכות אחרים תולין לו בזכות עצמו. וז"ש ונצעק אל ה' אלהי אבותינו שתלו בזכות אבות. ועל כן תלו להם בזכות עצמן. וז"ש וישמע ה' את קולנו דייקא קול שלנו. וכי תימא הא דאמור רבנן כל התולה בזכות אהרים תולין לו בזכות עצמו היינו היכא שהוא ראוי והגון ומענותנותו תולה בזכות אחרים אז תולין לו בזכות עצמו כמשה רבינו ע"ה שתלה בזכות אבות ואמר זכור לאברהם ליצחק וליעקב ותלו לו בזכות עצמו דכתיב לולי משה בחירו. אבל הכא ישראל היו גוי מקרב גוי והם אינם ראויים ואיך קאמר וישמע ה' את קולנו לז"א ויענונו שהם עניים בעצת איוב שיעץ שיטול ממון ישראל. ואמרו ז"ל שתפלת העני נשמעת וכמ"ש בזהר תפלה לעני כי יעטוף דעטיף כל צלותין והאריכו שם בשבח תפלת העני וז"ש וירא את עניינו לשון עניו' וכיון שהיינו עניים תפלת העני מקובלת וז"ש וירא את עניינו שהיינו עניים ומשום הכי נשמעה תפלתנו. ועוד אמת ראה עמלנו ולחצנו ויסורין ממרקין ולכן נשמעה תפלותנו. זה אפ' לפרש בכתוב ועתה נבא לפרש דרשות המגיד בפסוק. ולא תקשי על מה ששיערנו בכתוב מקרא שהביא המגיד וישמע אלהים את נאקתם ויזכור אלהים את בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב. דע שכתבתי בעניותי במקום אחר דהא דאמרינן התולה בזכות עצמו תולין לו בזכות אחרים ויליף מחזקיהו הע"ה שאמר זכור נא את אשר התהלכתי וכו' והטוב בעיניך עשיתי תלו לו בזכות אחרים שנאמר וגנותי וכו' בעבור דוד עבדי יע"ש ברכות דף יו"ד. הכונה דודאי אהני טובא זכות חזקיה הע"ה ומיהו יען אשר תלה בעצמו תלו לו בזכות אחרים תלו דייקא דהגם דאלים זכותיה תולין בזכות דוד. ולפי האמת הא והא איתא. וכן משה רבינו ע"ה שתלה בזכות אברהם יצחק ויעקב אע"ג דזכו' אבות אהניא טובא כיון דמענותנותו לא תלה בו תלו הדבר בו הגם דזכות אבות אהני דהא והא איתא. ובכן הגם דקאמר וישמע ה' את קולנו דהיינו בעבורינו. מ"מ זכות אבות אהני טובא כמ"ש ויזכור את בריתו את אברהם וכו' ומיהו כיון שתלו בזכות אבות לומר שהם אינם כדאים אחשבינהו רחמנא וכתיב וישמע ה' את קולנו ודוק:

פסקה יב

ונצעק אל ה' אלהי אבותנו כמו שנאמר ויהי בימים הרבים וכו' אפשר במשז"ל ברא מזכי אבא אבא לא מזכי ברא והקשו התוס' בסוטה דף יו"ד דאמרינן התם דדוד הע"ה בעא רחמי על אבשלום ואסקיה מגהינם ואתייה לג"ע ואלו פ' חלק (סנהדרין דף ק"ד) אמרו דאבא לא מזכי ברא ותירצו דאבשלום לא עבד ע"ז ותירצו עוד תירוצים אחרים. ומתירוץ הנז' מוכח דכשאינו עע"ז אמרינן אבא מזכי ברא וכי אתמר אבא לא מזכה ברא היינו כשהבן עע"ז. ועוד כתבו המפרשים דאע"ג דאבא לא מזכי ברא אם האב קיים המצות באופן דלא שייך ביה מי הקדימני ואשלם כגון שהוא ירא שמים דהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים או שהוא זריז במצו' דליכא מי הקדימני וכמ"ש זריזין מקדימי"ן או שהוא דבק מאד בה' וכל מעייניו ורעיוניו בה' ליכא מי הקדימני בכגון זה אבא מזכי ברא זה אני זוכר שראיתי במפרשים והבאתיו בספר הקטן ראש דוד ריש פרשת נח בס"ד. ומכל מקום נראה דלתירוץ וחילוק המפרשים צריך תנאי שלא יהיה הבן רשע גמור דאם הוא רשע גמור הרי אמרו שם פ' חלק אין אברהם מציל ישמעאל ואין יצחק מציל עשו ומי לנו גדולים כאברהם ויצחק דהיו בסוג דליכא בהו לומר מי הקדימני אלא ודאי אודי לי דברשע גמור אבא לא מזכי ברא הגם שהאב גדול כחו ביתר שאת. והנה פירשו המפרשים מ"ש ויאנחו מן העבודה שנצטערו על עע"ז שהיו עובדי' והרהרו תשובה. ובכן השתא שייכי השני תירוצים הנז' בישראל דלתירוץ התוספות הגם שישראל עע"ז כבר נתחרטו והרהרו תשובה ומה גם שמה שהיו עובדים ע"ז היה באונס ובשוגג כמו שאמר הקב"ה למקטרג כמשז"ל והבאתיו לעיל. ובזה אפשר להבין מאמרם ז"ל במדרש חזית ע"פ מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות אמרו ישראל למשה רבינו איך אנו נגאלים וכל מצרים מטנופת ע"ז שלנו א"ל הואיל והוא חפץ בגאולתכם אינו מביט בע"ז שלכם אלא מדלג על ההרים ואין הרים אלא ע"ז שנאמר על ראשי הרים יזבחו ועל הגבעות יקטרו ובחדש זה אתם נגאלים עכ"ל ובילקוט על פ' זה אמרו מדלג על ההרי' בזכות אבות שנקראו הרים מקפץ על הגבעות בזכות האמהות ע"ש. ולפי דרכנו אפשר שישראל היו סוברים על דרך שכתבו התוס' ז"ל דמ"ש אבא לא מזכי ברא היינו כשהבן עע"ז והם סברו דכיון דמצרי' מלאה מטנופת ע"ז שלהם אין מועיל זכות אבות. ומשה רבינו ע"ה לימדם דכשהרהרו תשובה ואינם רשעים גמורים ואדרבא חשובים צדיקים כמ"ש פ"ב דקדושין הרי את מקודשת ע"מ שאני צדיק גמור ה"ז מקודשת שמא הרהר תשובה בלבו והגם שצריך לתקן אשר עיות בסגופים ותעניות לדעת חכמי האמת מ"מ אבות העולם שזכו למעלות וקדושות נמרצות וליכא למימר בהו מי הקדימני יכולים

לזכות את ישראל בניה' כתירוץ המפרשים הנז' והיינו דקאמר להו משה רבינו ע"ה מדלג על הרים וגבעות של ע"ז בזכות אבות ואמהות שנקראו הרים וגבעות:

ובכן נבא אל הביאור בדברי המגיד דהכא כתיב ונצעק אל ה' אלהי אבותינו ומוכח דכיונו שיועיל להם זכות אבות ויקשה על זה דכיון שהיו עע"ז אבא לא מזכי ברא כמ"ש התוס' לזה אמר המגיד ונצעק כמ"ש וכו' ויאנחו מן העבודה שנצטערו על העע"ז שעבדו והרהרו תשובה והשתא א"ש מ"ש ונצעק אל ה' אלהי אבותינו ונשענו על זכות אבות כי כבר נתחרטו על הע"ז והרהרו בתשו' ותחון זכות אבות ויפה עשו לזכור זכות אבות כמו שרמוז במ"ש ונצעק אל ה' אלהי אבותינו:

פסקה יג

וישמע ה' את קולנו כמו שנאמר וישמע אלהים את נאקתם ויזכור אלהים את בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב. פירוש שהקב"ה הכריע בתי' המפרשים הנז' דבאינו רשע גמור אבא מזכי ברא אם האב זכה למעלות וקדושות שאינו בסוג מי הקדימני וז"ש וישמע ה' את קולנו והיינו כמפורש בפ' וישמע אלהים את נאקתם ויזכור אלהים את בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב כלומר שמע נאקתם וזכר אבות הקדושים שהוהזקו לקדש בעשר קדושות דכשהבנים אינם רשעים גמורים אבא מזכי ברא אם האב קדוש. וז"ש וישמע אלהים את נאקתם שהם סברו דכשהרהרו תשו' מע"ז אבא מזכי ברא. אבל הוא ית' ויזכור אלהים את בריתו את אברהם וכו' שבהיותם קדושים כרת אתם ברית ובכגון האבות כשאינו רשע אבא מזכה ברא וז"ש ויזכור את בריתו כאלו הוא דבר חדש שלא שיערו הם ולדרכנו אתי שפיר כמבואר:

פסקה כ

ביד חזקה זו הדבר. פירש הרב הגדול המקובל עיר וקדיש כמהר"ר שלמה לוי בן אלקבץ זלה"ה בס' ברית הלוי כ"י דיצדק מאד אומרו ויוציאנו ה' ממצרים ביד חזקה זו הדבר דכתי' ואך אותך בדבר ואולם בעבור זאת העמדתיך בעבור הראותך את כחי וכו' למדנו כי במכה זו היה ראוי שיצאו ישראל אלא שהוא יתברך הרחיב הזמן למען ספר שמו בכל הארץ והוי כאלו כבר יצאו משם ולכן תראה כי בה' מכות הראשונות לא כתיב כי ה' הקשה את רוחו ואמץ את לבבו אלא שהוא מעצמו היה מתחזק ומתאמץ כמו שכתוב במכות הראשונות עד הדבר ויחזק לב פרעה ויכבד לב פרעה ומשם ואילך ממכת השחין ואילך כתיב ויחזק ה' לב פרעה ועוד האריך בזה הרב ז"ל במת"ק ודש"ן עדיו:

פסקה כג

ובאותות זה המטה כמו שנאמר ואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האותות. כתב הרב שפתי כהן על התורה פ' בראשית דפרעה הרע של קין. וקין באתב"ש מטה

עם הכולל. ונחש גימ' פרעה עם ג' תיבות פרעה מלך מצרים ולפיכך נברא מטה להכות פרעה דכתיב ושבט לגיו כסילים זהו קיצור תורף דבריו ובזה אפשר לרמוז פ' וישלך אהרן את מטהו לפני פרעה ויהי לתנין. ויש להבין כי לפום ריהטא שואלין ודורשין תחילו' על דבר אשר לו קדמו באות המטה להפכו לנחש וכו'. ולפי האמור א"ש דתחילת הכל השליך המטה ונעשה נחש לרמוז כי מהותו של פרעה הוא קין שהוא מטה כנז' ונעשה נחש גימט' פרעה. וכאן בתחילה רמז לשם שבו כי נח"ש ינח"ש ולבסוף בלע מטה אהרן את הנחשים לרמוז כי שבט לגיו כסילים ולפי אמירת הקוד' תבין מש"ה בירמיה פרעה חפרע והמפרשי' נדחקו אכן עפ"י דברי הרב שפתי כהן א"ש כי חפרע גימט' נחש בדקדוק והו"ל כאלו כתיב פרעה נחש ובדרושים הארכתי בעניותי בס"ד. ובהכי ניהא דעל המטה היו הקוקות המכו' כמשז"ל כי מטה קין באתב"ש ופרעה רע קין הנה כי כן במטה שם נחקקו המכות להכותו כאמור:

עשר המכות

פסקה ה

אלו עשר מכות וכו' דם אפשר לתת טעם דמכה ראשונה שהביא עליהם היה דם. ונקדים מ"ש רז"ל בש"ר ויאמר אל עמו אמר פרעה למצריים השאילו לו עוברים לט' חדשים והשליכום ליאור ופירש הרב ידי משה על דרך להבדיל לוו עלי ואני פורע שיאור אלוהו של פרעה והם לא קבלו שהיו עובדים לטלה עכ"ד ומשמע שפרעה לא היה עובד לטלה אלא המצרים דסבר דהיאור ע"ז שלו גדול מטלה ע"ז שלהם. ובזה א"ש מש"ה הן נזבח את תועבת מצרים ולא יסקלונו דייק לומר תועב' מצרים כי הנה פרעה להיו' שהיאור עיקר ע"ז שלו ולא הטלה אמר לכו זבחו וכו' ומשה רבינו ע"ה אמר לו נהי דהטלה אינו עיקר ע"ז שלך. אבל היא תועבת מצרים ונכנסים בסכנה הן נזבח וכו'. ואפשר דמ"ש פרעה ראו כי רעה נגד פניכם ס"ת הדם כמשז"ל שאמר דם אני רואה וכו' עומק כונתו כי טלה ע"ז של מצרי' הוא נפרע מהם כי טלה גי' דם ולכן דם הוא רואה וכו'. וזה הטעם שמכה ראשונה היה שהיאור יהפך לדם שהוא רומז כי אלהיהם של פרעה ומצרים כלא חשיבי היאור אלוה של פרעה נהפך לדם. ואתיא מכללא כי ד"ם גימט' טלה אין בו ממש. אידי ואידי חד שיעורא:

[**ובש"ר** פ"ט אמרו שפרעה ומצרים עובדים ליאור ע"ש ויש לישב ועמ"ש בעניותי בקונט' צואריו שלל בהפטרת וארא ע"ש בס"ד]:

והנה הרב תרומת הדשן בביאוריו פ' וארא כתב דמקרא דכתיב והיה דם בכל ארץ מצרים בעצי' ובאבנים שמע שיש רמז שבשעת התקופה מטילין מיני מתכת במים ואז אין המזיק

שולט בהם שהרי לא היה דם במצרים במכת הדם רק בעצים ובאבנים ולא כתיב בכלים סתם והוא ז"ל השיב דנקט עצים ואבנים שמאלו רגילים לעשות שקתות המים. וכתב דאם איתא היל"ל כלי חרס וכן משמע במרדכי פ' אלו עוברין משמע שאין תקנה זהו תורף דבריו:

ועתה ראיתי בנמוקי רבינו אלעזר מגרמיזא בכ"י שכתב וזה לשונו ובעצים ובאבנים אבל לא בכלי מתכו' ולכן משימין ברזל במים בשעת התקופה לפי שאין מצוי בכלי מתכות ולכן לא בקש פרעה במכת דם שהיה שותה בכלי מתכות ובהם לא היה נהפך לדם עכ"ל ואפשר דאלו הרב מהרא"י היה רואה דברי הרב ז"ל היה שב מידיעתו ולא היה מפקפק בדבר ומהרי"ל ומור"ם בא"ח סי' תנ"ה כתבו הא דשימת ברזל במים בתקופה ועמ"ש בס' הקטן מחב"ר שם:

פסקה ח

צפרדע. הרב שפתי כהן על התורה כתב דהיה במכה זו רמז לעשר מכות וכך היה מונה אחת אחת. וגם ישנו בנותן טעם בכל מכה מלבד דברי רבותינו ז"ל במדרשים עיין שב באורך. ובצפרדעים כתוב למען תדע כי אין כה' אלהינו ואפשר במ"ש רז"ל דהצפרדעים אשר נפלו בתנור על קדוש ה' חיו וברחו חיים. והוא פלא וז"ש למען תדע כי אין כה' אלהינו כי המוסר עצמו על קדוש ה' נצול וחיה יחיה:

פסקה ט

כנים. כתיב והיה לכנם חסר יוד. כתב רבינו מהר"א מגרמיזא שהיה עשרה קבין כנים לכל אחד. ועמ"ש בעניותי בס' הקטן ראש דוד בנותן טעם במאי דכתיב כנים זמנין מלא וזמנין חסר ע"ש. ובמכת כנים כתיב שהחרטומים לא יכלו להוציא כנים ואמרו אצבע אלהים היא. וכתוב בס' דרוש שמואל דעם כל זה חשבו שהיו פועלים ע"י צרוף אותיות כההיא דסנהדרין דברו גברא והכבד את לבו ע"ש ולפי דבריו אפשר לרמוז אצבע ר"ת עשו בחכמת צרוף אותיות:

פסקה י

ערוב. אמרו רז"ל במדרש ראויים היו ישראל ללקות בערוב אלא שהקב"ה נתן המצריים תחתיהם שנאמר נתתי כפרך מצרים. ואפשר לפרש במ"ש חכמי האמת דני' קרי דאדה"ר באו במבול ודור אנוש ודור הפלגה ובסדום וסי' מאפ"ס ותהו ומסדום באו מצרימה והשתא סלקי מסדום. ועונש סדום היה שריפה. ובאו עתה ניצוצי קרי דאדה"ר במצרים ונתבררו ע"י עבודה קשה והיו נשמות בישראל. ונודע דדריסת החיות היא כמו שריפה כמ"ש בהדי דדריס שדי זיהריה וא"כ ישראל שהיו מניצוצות שכבר היו בסדום ומשם באו מצרימה היו ראוים ללקות בערוב כמו דלשעבר נתחייבו שריפה בסדום אלא שנתן

המצריים תחתיהם ותסגי להו בעבודת פרך הקשה והחזקה וחסד ה' על ישראל משומר ובא בדין ערובא:

פסקה יא

דבר. אמרו רז"ל שהדבר היה משמש בכל מכה כמ"ש בילקוט תהלים מזמור ע"ח. והנה חקרו המפרשים דא"כ אמאי לא הוזהרו ישראל שלא יצאו מפתח ביתם בשאר מכות כמו שהוזהרו במכת בכורות. ותירצו לדרכם. ואני בעוניי אומר דכל המכות היו במצרים. וישראל היו בארץ גושן ובו בפרק משהתחילו המכות כבר הרימו ישראל ראש ועל הרוב בלילה היו בבתיהם בארץ גושן ושם לא היו משמשות המכות כלל ולכך לא הוזהרו לא תצאו איש מפתח ביתו כי אם במכת בכורות דהיו כמה מצריים אותה הלילה בבתי ישראל כמו שאמרו רז"ל והוצרכה המכה לשמש גם בארץ גושן להמית הבכורות אשר שם בבתי ישראל אינהו ואביזרייהו ולכן נצטוו במכת בכורות ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר ודוק:

פסקה יב

שחין. אמרו רז"ל כי נגע השחין בשר מצרים למעלה. ולפי פירוש ריב"א הביאו הגהמי"י בסוף הלכות חמץ. וכן הוא בפירוש התוס' שנדפס מקרוב בס' דעת זקנים כי השחין היה משמש עם הכנים ועם החשך ע"ש שהם בשלשה חלקי המכות דצ"ך מכות הארץ עד"ש מכות מקריות בא"ח מכות האויר. ואפשר לתת טעם לשחין דהיה משמש בכל סדר של מכות במ"ש רבינו אפרים בפירושו על התורה כ"י וז"ל לשחין גימט' שח"ץ פי' גאוה כי כל בעלי גאוה ושחץ הם בעלי שחין וגרב עכ"ל והכי אמרו פ"ג דערכין דף ט"ו דנגעים באים על גסות הרוח. ולכך בא עליהם שחין בכל סדר מהמכות לרוב גאותם וזדונם:

פסקה יג

ברד. במכת הברד נאמר למען תדע כי לה' הארץ. ושינוי הכתובים בצפרדעים ובערוב כי בכל אחת נאמר לשון מיוחד. כבר הרב שפתי כהן על התורה סוף פ' וארא נתן טעם ויישב שינוי הלשונות. ועיין מה שכתבתי אנכי איש צעיר בספרי הקטן דברים אחדים בזה ע"ש באורך ורש"י כתב את כל מגפותי למדנו שמכת בכורות שקולה כנגד כלן ונתחבטו המפרשים מאן דכר שמה מכת בכורות ומגיהים מכת בצורת. ואני ראיתי חומש עם רש"י על קלף נדפס בפאריץ ש' רמ"ו וכתוב שם בפשיטות מכת בצורת. אך הג' מהר"ר העשיל אמר שהיה כתוב ברש"י למדנו שמ"ב שקולה וכו' וכונת ר"ת הוא מכת ברד והמעתיקין סברו שהוא מכת בכורות. והא ניחא טפי דמיתבא דעתא:

פסקה יד

ארבה. לפי שרצו לבטל הבטחת ה' לאברהם אבינו ע"ה הרבה ארבה את זרעך והם רצו לכלותם בא מכת הארבה לכלות ולהפסיד ולהמעיט ממונם. ואפשר דבזכות יצחק גי' ארב"ה שהוא היה מתפלל עליהם על ישראל כמ"ש בס' ברית מנוחה בא עליהם מכה זו שנאמר בה ולמען תספר וכו' את אשר התעללתי במצרים וכו' וידעתם כי אני ה' שבזה היתה הגאולה כמ"ש הרב ש"ך כי אני ה' גימט' פ"ז והוא אחד יותר על שם אלהי"ם וז"ש וזה לך האות כי אנכי שלחתיך ר"ל אות יתר על שם אלהים ע"ש והוא יחוד קבה"ו בנודע. ובזכות יצחק נאמר לא נשאר ארבה אחד שהוא רמז וסימן שילכו כל ישראל גם עצמות יוסף ושבטים כלם יצאו ממצרים כמ"ש הרב ש"ך. וכל זה בעבור יצחק אע"ה:

והנה אמרו רז"ל הובא בדרוש שמואל פרשת תולדות משם הילקוט אמר הקב"ה לאבות אם תמעטו אות א' משמותכם אז אדלג קץ מצרים. אמר אברהם אם אחזיר ה' לא אהיה המון גוים. אמר יעקב אם אתן יו"ד ישאר עקב. אמר יצחק קח ש' ותן צ' ישאר רד"ו עכ"ל והביא מדרש זה יותר באורך בס' אמרי נועם פ' וארא ע"ש. ואני בעוניי כתבתי על מאמר זה בס' הקטן ראש דוד פ' שלח ובקונט' פני דוד סוף פ' וישב. והן עתה אמינא מלתא במה שראיתי בס' לקוטי תורה הנדפס מקרוב והוא בסדר מהר"ם פאפירש ז"ל במ"ש במשג"ב בריש תהלים שכתב וז"ל יושב בשמים ישחק ה' ילעג למו טעם למה כתוב ישחק בשי"ן ולא יצחק בצ' כי זה מדבר על הגאולה העתידה ב"ב שאז תהיה הישועה ע"י בינה עילאה באמצעות הגבורה ובינה נקרא שין שורקת נה"י תתלבש ביצחק דגבורה לעשות נקמה בגוים עכ"ל:

ועל פי אמרי קדוש תנוח דעתנו במאמר הנז' כי ידוע דיצ"מ היה מסטרא דבינה כמ"ש בזהר הקדוש בכמה דוכתי וכתיב כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות. אך כתב הרב החסיד מהר"ר אלעזר מקראקא זלה"ה בס' מעשה רקח כי גאולת מצרים היתה ממ"ט שערי בינה וגאולה העתידה ב"ב תהיה משער הן ע"ש וא"כ אפשר שבכח שיצחק נתרצה לתת ש' משמו זכה דבינה אשר בה רומזת אות ש' תתלבש בגבורה שמתיחסת אל יצחק ויגאלו והיינו דכתיב וארא אל אברהם וכו' ותיבת וארי"א בגי' יצחק כמ"ש בס' אמרי נועם שם וגם כתיב נחמו נחמו עמי. ותיבות נחמו נחמו גימט' יצחק שגאולה העתידה תהיה כמו יצ"מ ממקום יותר עליון ואהני נתינת ש' יצחק גם לגאולה העתידה שתהיה הישועה ע"י בינה הרומזת לשי"ן בכח גבורה שהוא יצחק כמ"ש בלקוטי תורה והיינו שראוהו בגאולת מצרים מתפלל למעלה כמ"ש בס' ברית מנוחה כאמור והביא לשון ס' ברית מנוחה בס' ילקוט ראובני פ' בשלח גבי פי החירות ע"ש:

הנה כי כן לא נפלאת ולא רחוקה מה ששיערנו דמכת הארבה היה בזכות יצחק שהוא גימט' ארבה ובעקידת יצחק נאמר לאברהם אע"ה הרבה ארב"ה את זרעך והנה אלה רשעים בקשו לעקור ריבוי ישראל וכל עצמם להכביד עולם וימעטו וישוחו פן ירבה:

והרב הקדוש מהר"ש מאסטרפולי ז"ל רמז כי אם תחליף פ' ע' מפרעה בא"ב באלפא ביתא דאחה"ע יהיה ארבה וז"ש ב"א אל פרע"ה להביא ארבה כשמו ופירש בזה דברי הזהר הקדוש בא אל פרעה רמז ליה מכת הארבה זהת"ד [ויתישב יותר על פי דרכנו דהכונה כי פרעה בחילוף הוא ארבה גימטריא יצחק שהוא לעורר הדין להביא ארבה מכה רבה ולגאלם בעבור יצחק וזה רמז למען שיתי אותותי אלה בקרבו למע"ן גימט' ק"ץ שהוא קץ גאולה בזכות יצחק שיתי אותותי אלה בקרבו רמז לשים שתי אותיות א"ב (רמז לג' אבות) בקרבו כלומר בפרעה יהי' ארבה גימט' יצחק ודוק היטב] ואפשר לומר כי פרעה הוא נחש עם ג' אותיות פרעה מלך מצרים כמ"ש הרב ש"ך פ' בראשית. והנחש גרם קללת הרבה ארבה עצבונך ולא סגי ליה אלא רוצה לכלות זרע ישראל דין הוא שילקה בארבה. וזה רמז בא אל פרעה בא גי' ג' אם תוסיף ג' על פרעה הוא גימט' נחש ודין הוא שילקה במכת ארבה:

פסקה טו

חשך ראיתי בספר דרוש שמואל פ' בא שכתב טעם שנמלך הקדוש ברוך הוא במלאכים במכת חשך דלשאר מכות לא הוצרך הסכמת המלאכים דאיתא בזוהר שהקב"ה התנה בבריאת העולם על המכות שישמשו במצרים כגון עם מים שילקה בדם וכן צפרדע וכן כלם ואיתא רבה סוף ויקרא חשך ואפלה לא הי"ל לשמש במצרים רק ג' ימים ותהו ובהו לא שמשו כלל בעה"ז עד לעתי' אמנם בהקמת המשכן היו רוצים המלאכים לעשות חשך ואפלה כדי שלא תרד השכינה למטה וגברה השכינה ושברה החשך ההוא דאין למלאכים לחדש דבר. ואם לא הסכימו המלאכים הי"ל טענה במשכן שישמש החשך שלא כדרך העולם כמו במצרים לכן נעשה בהסכמה שאין לעשות דבר חדש כי אם בהסכמת כל פמליא של מעלה עכ"ל ומבין ריסי עיניו ניכר דשאר מכות התנה בעת בריאת העולם וא"כ אינו חידוש משא"כ החשך דלא התנה והוא דבר חדש לזה הוצרך הסכמה כדי שלא יעשו בהקמת המשכן. וק' עליו שהרי בזהר פ' ויקהל דף קצ"ח ע"ב אמרו בההוא יומא ברא נהורא ואתני עמיה דיחשיך לשמשא במצרים תלתא יומין דכתיב ויהי חשך אפלה במצרים שלשת ימים עכ"ל עין רואה דהתנה גם על החשך ולא היה צריך הסכמה מטעם שנתן הוא ז"ל. ויש לישב קצת:

פסקה טז

מכת בכורות אמרו רז"ל בויקרא רבה ואיתיה בקהלת רבתי טוב מלא כף נחת טובה דריסה שדרס הקב"ה במצרים דכתיב ועברתי בארץ מצרים ממלא חפנים פיח כבשן של משה ואהרן למה שבזו היתה גאולה ובזו לא היתה גאולה עכ"ל והוא תמוה. ואפשר במשז"ל שהשחין נשאר בהם עד יום מותם והביאו בס' מדרש בחידוש. וזו לא מצינו בכל המכות ויש ס"ד דטובה מכת השחין יותר ממכת בכורות שהשחין נשאר כל ימי חייהם וז"ש מלא חפנים עמל ורעות רוח פי' שבר רוח דכל ימיהם היה להם השחין עמל בא עד השברי"ם ומשנה שברון רוחם הכלבית. אך מכת בכורות לא נשאר תמיד כי אם אותם הבכורות מתו. ומה שנולדו אחר שיצאו ממצרים נתקיימו. ולאפוקי זה אמר טוב מלא כף נחת דריסה וכו' מהשחין ולכן שאל למה כלומר דהסברא מבחוץ היא טובה ותירץ שבזו היתה גאולה כלומר אין אנו הולכים אחר המצריים. רק לכו ונלכה אחרי הטובה הנמשכת לישראל. שבזו היתה גאולה דהגם דמראש מקדם א"ל משה רבינו ע"ה הנני הורג את בנך בכורך. פרעה היה סובר דמזל טלה ע"ז של מצרים שממנו נשפעים הבכורות חזק מאד ולא אפשר להרוג הבכורות וכשראה שנהרגו. והוא יתברך ציוה לעמו ויפקד"ם בטלאים וכדי בזיון שעשו לק"פ אז הכיר גדולתו יתברך כמ"ש רז"ל ואמר קומו צאו וא"כ לא היה אפשר גאולה שלימה עד מכת בכורות וז"ש שבזו היתה גאולה וכו':

ואפשר דז"ש הכתוב ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם כי אמרו כלנו מתים דכיון דעינים להם ולו יראו לע"ז שלהם נבזה ונמס חזקו לשלחם כי אמרו כלנו מתים דאם יסרבו סרב"ת המכוה היא למות כלם:

א"נ אפשר במ"ש רבינו האר"י זצ"ל [כבר נכתב לעיל בד"ה ועל פי זה, ע"ש] דגלות מצרים לברר ניצוצות הקדושה וגדול כחם כח הבורר וינצלו את מצרים וניצוצי הקדושה הם חיותם והיו מרגישים בעצמם שניטל חיותם וז"ש למהר לשלחם כי אמרו כלנו מתים שיצא מהם חיותם הם ניצוצי הקדושה ואם ישבו עוד מעט לא ישאר להם חיות כלל אפי' כל שהוא לכן צריך למהר לשלחם אולי ישארו קצת ניצוצות לחיותם:

פסקה יז

רבי יהודה היה נותן בהם סימנים דצ"ך עד"ש באח"ב. אפש' לרמוז כי דצ"ך עד"ש באח"ב עם הכו' גימט' תק"ב שם רמז דבזכות אבות נגאלנו ממצרים אשר כל ימי חייהם היו דבקים בה' לעובדו בלב שלם תדיר. והיה כי תבא חוש"ב לאבו"ת שני חייהם שם אתה מוצא אברהם אע"ה חי קע"ה שנים ויצחק אע"ה ק"פ ויעקב אע"ה קמ"ז המה יעלו תק"ב כי כל חייהם נחשבים מיום הולדם כי נשמתם הקדושה אשר האירה בעולם גם בשני יניקה עושה רושם ותועלת גדול לכל העולמות ויען רובא דרובא משניהם וכמעט

כלם עבדו את ה' אין נגרע פרוטרוט שנים מועטות של קטנותם ויחד כלם נחשבים תק"ב. וזכותם הגין שלקו המצרים מכות דצ"ך עד"ש באח"ב גימט' תק"ב כמספר שני חייהם. וזה רמז מ"ש הכתוב בכמה דוכתי אש"ר הוצאתיך מארץ מצרים רמז באומר אשר לזכות אבות כי כן קרבו קרבת אלהים כל ימי חייהם שניהם בנעימים כמספר אש"ר. וזש"ה זכור לאברהם ליצחק וליעקב אש"ר נשבעת להם בך וכן בהרבה פסוקי תנ"ך רומז על האר"ש באמור אש"ר זוכר חסדי אבות אשר הגדילו לעשות בשני חייהם:

והיה מספר הקדוש הזה משני חיי אבות תק"ב הגין על זרעם להצילנו ממצרים אשר בש"ר חמורים בשרם ובכח בש"ר קדש משני חיי אבות ניצולנו מבש"ר חמורים. והיא שעמדה לאבותינו ולנו להצילנו מקליפות אדו"ם ישמעא"ל גימט' בשר כמ"ש בסוף ס' קב הישר. ובכח זכות מספר שני חיי אבות ריחם ה' לגאלנו ממצרים מסטרא דיובלא אם הבנים דבה חירו דכלא הרומז אש"ר כמ"ש בזהר הקדוש. וכן יהיה בגאולה העתידה במהרה בימינו בארעא דישראל בני חורין ועוד שיתגלה שער הן' מבינה אש"ר כמש"ל:

ואפשר כי זה רמז וירא יעקב כי יש שבר ופירשו רז"ל בב"ר סבר על שבר יחדיו ידובקו כי ראה יעקב אבינו ע"ה הגלות והגאולה. וירא יעקב כי יש שב"ר גלות מצרים בש"ר חמורים וגלות אדו"ם י"שמעאל. וכל קבל דנא וירא יעקב כי יש סבר שברו על ה' בזכות חיי אברהם ויצחק וחייו כמספר שב"ר תתגלה אימא עילאה אש"ר אהיה ויגאלו ממצרים ויגאלנו מאדום ישמעאל ומצרים נוכו דצך עדש באחב גימט' שבר וכן לעת"ל כתיב כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות ויבא כל בש"ר להשתחוות לה' כי"ר. [ועוד אפשר לרמוז במ"ש רבינו אפרים בפירושו כ"י על התורה פ' חקת כי כ"ב אותיות התורה כמספרם והוסיף ה' כנגד מנצפ"ך גימט' אלף ת"ק ע"ש ויען בזכות התורה נגאלנו כמ"ש ה' בהוציאך וכו' תעבדון את האלהים על ההר הזה לכך לקו דצ"ך עד"ש באח"ב גימטריא אש"ר רמז אלף ת"ק שהם מספר אותיות התורה וזהו אשר הוצאתיך אשר הוא אלף ש"ר כלומר אותיות התורה לזה הוצאתיך. ותיבת אשר רומזת לבינה דמקנן' בכרסיא ומשם באה לנו התורה שהיא מבריאה כנודע ואשר מנין אותיות התורה אלף ת"ק. וז"ש וירא יעקב כי יש שבר בזכות אותיות התורה אש"ר עם הכולל. ובזכות התורה נגאל מאדום וישמעאל במהרה בימינו שהם גימט' בשר ויבא כל בשר להשתחוות לה' ואבותינו הקדושים בחייהם עסקו בתורה שאותיותיה כמספר שני חייהם. ויש לרמוז בסגנון אחר בפ' שדרש רבינו אפרים. זאת חקת התורה אשר, כי התורה היא אשר אלף ת"ק גימט' אותיות התורה ורמז זה יצדק בכמה פסוקים ישמע חכם ויוסף ודוק היטב כי קצרתי] (וע"ע לקמן פ' חוקת אות י"א בהגה"ה שם. רמ"ה)

פסקה יח

ר' יוסי הגלילי אומר מנין שכל מכה וכו' הרב החסיד מהר"ר אליעזר נחמן פואה זלה"ה בספר מדרש בחידוש הוא היה מונה כל מכה כמה מכות כוללת והראה במופת החוש"ה אל העי"ן זכר עשה לנפלאותיו כי תאוה נפשך עין בעין הביטה וראה מה עצמו דברי רז"ל הקדושים ע"ש באורך וכבר בעניותנו כתבנו בס' הקטן דברים אחדים דרוש ד' דרך דרש במאי פליגי הני תנאי ע"ש באורך בס"ד:

דיינו

פסקה א

כמה מעלות טובות למקום עלינו אלו הוציאנו ממצרים וכו' אפשר לפרש קצת חלוקות דרך פשוט שידוע כי במקום שעבוד ת' שנה לא היינו במצרים רק מעט מזער וגברו רחמיו להוציאנו כי אם היינו שוהים עוד רגע היו נכנסים בשערי טומאה שער הן' גימט' טמ"א ולכן הוציאנו תכף. הנה כי כן לא היה צורך לקיים אשר במאמרו ית' וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי דכיון דלא ישבו ת' שנה אין כאן וגם את הגוי וכו' וז"ש אלו הוציאנו ממצרים לרוב רחמיו קודם דקודם שנות מספר ת' ולא עשה בהם שפטים דיינו דליכא תו וגם את הגוי וכו':

פסקה ג

אלו עשה בהם שפטים כי המון רחמיו רבו מהרבה ולא עשה באלהיהם כי וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי וגם ריבה לאלהיהם ואם מצד רחמיו רצה לקיים קרא כדכתיב ולא הריבוי של וגם ולא עשה באלהיהם דיינו:

פסקה ד

אלו עשה באלהיהם ולא הרג כביכול הוא עצמו בכוריהם והיה על ידי שליח ולא נתקיים דן אנכי זו מכת בכורות כמשז"ל יען לא ישבו ת' שנה ולא עליהם יהיה הבטחת דן אנכי דיינו:

פסקה ה

אלו הרג בכוריהם על ידי עצמו כי ריחם ה' ורצה לקיים בכל זאת. דן אנכי ולא נתן את ממונם דכשהתשועה על ידו השלל קדש כמו שהיה ביריחו וכמ"ש המפרשים. והכא היציאה ברכוש גדול היה סיבה מכת בכורות והי' על ידו יתברך. ולא נתן לנו את ממונם. א"נ במ"ש הרב שבלי הלקט דהם ממונם של בכורות ע"ש וכתבנו בעניותנו דקי"ל הרוגי מלכות נכסיהם למלך וק"ו מלך הכבוד שהכל שלו. ומאחר שיצאנו לפני דלפני זמן גאולה לא נתן לנו את ממונם דיינו:

פסקה ו

אלו נתן לנו את ממונם כי רבים רחמיו ורצה לקיים פשט הכתוב דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול שהוא ממון. הגם כי כבר נתקיים בהעלות ניצוצי הקדושה שהם הרכוש גדול עיקרי כמ"ש רבינו האר"י זצ"ל וגברו רחמיו לקיים גם הפשט בממון ממש. ולא קרע לנו את הים כי המרו על ים סוף דיינו:

פסקה ז

אלו קרע לנו את הים לקדש שמו יתברך מאחר שלקו עשר מכות ואם ח"ו היו נטבעים היה חילול ה' למפרע כי גלוי וידוע לפניו ית' אשר ימרו בים סוף וא"כ היה מוכרח להציל ישראל לקדש שמו. כמש"ל משם הרב מהר"י קובו ז"ל ומ"מ כמה ריוח והצלה לפניו והיה מצילנו ולא העבירנו בתוכו בחרבה דיינו:

פסקה ח

אלו העבירנו בתוכו בחרבה כי לא כלו רחמיו ורצה להגדיל מעלת בניו. ולא שקע צרינו הם המצרים והשר שלהם שאמרו רז"ל אשר ירה בים. ותיסגי שהאומה לטבועין נתנו והשר יושפל למעלה ולא ישקענו בים וז"ש ולא שקע צרינו כולל האומה והשר דיינו:

פסקה יג

אלו קרבנו לפני הר סיני ולא נתן לנו את התורה פי' רבינו בעל המכתם ז"ל כי אין ספק שבאותם ימי הפרשה נמסרו להם סודות וענינים נפלאים שהיו מועילים מאד ליחידי סגולה אך פרטי התורה והמצוה היה יד שוה בדם מועיל לכל ומשלים את הכל והיא הי' חיבה יתירה וטובה כללית ובה נראית האהבה התמה לכלם יחד:

פסח מצה ומרור

פסקה א

רבן גמליאל היה אומר וכו' פסח מצה ומרור פסח וכו' על שום מה וכו' מצה וכו' מרור וכו' בס' הקטן דברים אחדים כתבנו בעניותנו באורך על זה ובדברי הרב תוספת י"ט והאחרונים ע"ש דף קט"ו ודף קי"ו ודף קמ"ט ודף קפ"ג ע"ש בס"ד:

פסקה ז

בכל דור ודור חייב אדם להראות עצמו כאלו הוא יצא ממצרים וכו' עמ"ש בעניותי בס' הקטן דברים אחדים דף י"ז ודף קי"ז בס"ד ועמ"ש בקונט' כסא דוד בס"ד:

חצי הלל

פסקה ג

הללויה. מושיבי עקרת הבית אם הבנים שמחה הללויה בצאת ישראל ממצרים וכו' אפשר במ"ש בתנא דבי אלי' דבזכות האמהות שהכניסו צרתן לביתן יצאנו ממצרים.

ותרגמה הרב החסיד בזקוקין דנור' שהעיקר היתה רחל אמנו שהיתה בכח תאותה ולא ידעה עקרותה ומסרה הסימנים ללאה וכמשז"ל. גם אמרו רז"ל שבזכות ד' דברים שהיו בישראל במצרים נגאלו שלא שינו שמם ולא שינו לשונם והיו גדורים בעריות ולא היו בהם דלטורין. וז"ש מושיבי עקרת הבית זו רחל עיקרה של בית שלא הלך יעקב אלא בשבילה והיא מחסידותה המופלא מסרה הסימנים ללאה והיא אם הבנים שמחה. הללויה עלינו לשבח לאדון הכל אשר זיכנו לאם לבינה רחל אמנו שזה היה ישועתנו בצאת ישראל ממצרים בית יעקב כלומר בעבור בית יעקב היא רחל אמנו כמדובר שהיא בית יעקב כמשז"ל. וגם העוד לנו חלק טוב זה ראשון מעם לועז שהמצרים היה להם לשון אחר כמו שפירש רד"ק ואנו לא שנינו לשונינו. היתה יהודה לקדשו שהינו גדורים בעריות דכל מקום קדושה הוא גדר ערוה. ישראל ממשלותיו. ישראל דלא שינו שמם ישראל עאלו ישראל נפקו. ממשלותיו ששלטו על המצריים ולקחו ממונם וזה ע"י שלא היו דלטורין כמשז"ל. ומכלל האמור שהיו גדורים בעריות הים ראה וינס שראה ארונו של יוסף שהפליא לעמוד בנסיון עם אשת פוטיפר וישראל אחז דרכו להיות גדורים לכן הים ראה וינס:

ברך

שפוך חמתך

פסקה ב

שפוך חמתך אל הגוים וכו' אפשר במ"ש הראב"ד פ"ק דתעניות דהא דכתיב פתח ה' אוצרו ויוצא את כלי זעמו לכלותם קאמר והיינו על ידו יתברך כי המשפט הנעשה על ידו יתברך הוא משפט חזק ע"ש וז"ש שפוך חמתך והיינו כי כב יכול המשפט יהיה על ידו כמש"ה פתח ה' את אוצרו ויוצא את כלי זעמו לכלותם שעל ידו כ"י המשפט חזק:

הלל

מסיימים את ההלל

פסקה ב

לא לנו ה' לא לנו וכו' הדקדוקים מורגשים. ואפשר במ"ש באחרון מיומא גדולה תשובה שדוחה ל"ת שבתורה ומקשים דכך היא המדה אתי עשה ודחי ל"ת ותירץ הרי"ף דמאי דאתי עשה ודחי ל"ת היינו כששניהם באיש אחד דמקיים ועובר אבל הכא כב יכול עובר על לא יוכל וישראל מקיים עשה דתשובה וזהו גדולה. ויש מפרשים דה' בתשוב' ישראל

כב יכול מקיים עשה דהשבת אבידה וכבר הבאתי הקדמות אלו בספרי הקטן ראש דוד באורך. והיותר נכון מה שאמרו בספרי דלא שייך ח"ו כל זה לצד עילאה והוא אומרו יתב' כי אל אנכי ולא איש. וז"ש לא לנו ה' בטענת אתי עשה ודחי ל"ת דלא יוכל דלפי הדין תרוייהו בחד גברא בעינן. לא לנו כתירוץ שני דמקיים עשה דהשבת אבידה דהו"ל זקן ואינו לפי כבודו כמו שהארכתי שם בס' הקטן הנז'. כי לשמך תן כבוד כמו שאמרת כי אל אנכי ולא איש ולא שייך לא יוכל ופדנו על חסדך כמ"ש המפרשים דהבעל אינו חייב בפרקונה אלא פעם ראשונה אכן עתה הוא שלישית ולא מן הדין אלא על חסדך. ועוד על אמתך דכל אלו הדינים היינו כשנשבית מעצמה לא שהבעל יאמר לשבאי לשבותה דאז לפי האמת נראה דהבעל חייב והכא אתה נתת כח לאו"ה וישבונו ולפי אמתך כי אתה אלהי אמת עליך כ"י מוטל לפדותנו. ומלבד הטעם שאמרת כי אל אנכי ולא איש וליכא לא יוכל. עוד בה דאיכא עשה דקדוש ה' למה יאמרו בגוים איה נא אלהיהם ואיכא עשה דקדוש ה' ודחי לא יוכל:

פסקה ד

מה אשיב לה' כל תגמולוהי עלי כוס ישועות אשא וכו' אפשר במשל שכתבתי בעניותי בשמחת הרגל דף ע"ד והוא מרז"ל ואני הצעיר ראיתיו מכתב יד הקדש מהרח"ו זצ"ל ותורף הדברים בקצור דיציאת מצרים לא ניכר שהיה בעבור ישראל דיש פנים לומר שהיה על פרעה שאמר מי ה' וכיוצא אך ממה שעשה הקב"ה חסדי חסדים עמנו אחר יצ"מ משם הוברר כי כל מה שעשה ה' יתברך היה בעבור ישראל ע"ש המשל באורך ובזה פירש מהרח"ו ז"ל כונת הכתוב ויספר משה לחותנו את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים על אודות ישראל את כל התלאה אשר מצאתם בדרך ויצילם ה' הכונה דא"ה היו מסתפקים אם כל המכות שעשה ה' במצרים היו בעבור ישראל או כי פרעה גרם רעה לעצמו שאמר מי ה' וכל משז"ל שבקש בדפטראות שלו וכו' וכיוצא שלא שלח לו דורון וכיוצא כי ראה תוקף יכלתו במכה ראשונה ושניה ואמץ לבבו. אך אם הוא היה מדבר בלשון תחינה ובקשה והכנעה היו ישראל אצלו לעולם. וההכרעה הוא אם בצאתם יונחו למקרה ופגע או יחבבם ויצילם מכל רע. והיינו דאצטריך למשה רבינו ע"ה להגיד ליתרו חכם באומות וז"ש ויספר משה לחותנו את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים הכל היה על אודות ישראל לא בשביל קנטורי פרעה והראיה את כל התלאה אשר מצאתם בדרך ויצילם ה' כי גם בצאתם הרבה חסדיו והשגחתו להטיבם עכ"ד. ובכגון זה דמצרים ונסים אחרים כי ה' חפץ למען צדקו מורה להדיא כי הכל עושה בשביל ישראל. וזו ישועה אחרת נוסף על הישועה עיקרית כי כשהגוים מכירים כי ה' משגיח לטובה על ישראל

שמעו עמים ירגזון והם ניצולים מגזרות אחרות וז"ש מה אשיב לה' אשר מלבד הישועה מראה בעצם כי כל תגמולוהי עלי ומכירין א"ה כי חסד ה' על ישראל. וזה ודאי ישועה נוספת וז"ש כוס ישועות אשא ישועות תרי ובש"ם ה' אקר"א ליחד קבה"ו:

פסקה ה

הללו את ה' כל גוים וכו' שמעתי מעטרת ראשי אבא מארי זלה"ה משם הרב הגדול שארינו כמהר"א יצחקי זלה"ה שפירש במ"ש פ"ב דתעניות נבוכדנצר מלך הגון היה וראוי ליעשות נס על ידו ואותו רשע הדיוט הוא ואינו ראוי ליעשות נס על ידו וכו' ע"ש ולמדנו דכשהמלך ח"ו גוזר גזירה על ישראל ונעשה נס ונצולו ישראל בא האות שהמלך הוא הגון וראוי שהשם ית' יעשה נס על ידו וז"ש הללו את ה' כל גוים על הנסים והנפלאות דעביד בהדייהו כי מזה ניכר מעלתם דחשיבי והם כדאים. והיינו דקאמר כי גבר עלינו חסדו שבחוהו כי גבר עלינו חסדו בזמנכם דהגונים וראויים אתם:

פסקה ו

ה' לי בעוזרי וכו' אפשר בהקדים מ"ש וה' עמו אפשר שכינה עמו וחטא בא על ידו, גם אמרו רז"ל כל מקום שנאמר לי אין לו הפסק לעולם לכהנו לי כי ראיתי בבניו לי מלך והיו לי הלוים וכיוצא. ולמדנו כי יש לדוד הע"ה שני עמודים לישען עליהם מ"ש וה' עמו ומ"ש כי ראיתי בבניו לי מלך. עוד נצרף לזה מה ששמעתי משם הרב הגדול מהר"ר ברוך ברזילי זלה"ה שהיה מפרש כתוב הדר הוא בשמואל ב' סי' כ"ג רוח ה' דיבר בי ומלתו על לשוני אמר אלהי ישראל לי דיבר צור ישראל מושל באדם צדיק מושל יראת אלהים. כי הנה ה' אמר לשמואל הנביא כי ראיתי בבניו לי מלך והפשט הוא שדוד הע"ה יהיה מלך על ישראל אכן עומק כונתו פירשו המפרשים לי מלך כב יכול עלי מלך שהקב"ה גוזר והצדיק מבטל וז"ש לי דיבר צור ישראל פי' כי ה' אמר לי דהיינו כי ראיתי בבניו לי מלך. והפשט הוא מושל באדם שהכונה בי ראוי למלך על ישראל ממשלותיו. אמנם אמיתות הפירוש לפי רוב ענותנותו יתב' לי מלך כב יכול צדיק מושל יראת אלהים שהקב"ה גוזר גזרה והצדיק מבטלה וא"כ לי מלך ר"ל עלי מלך כביכול ע"כ שמעתי משם הרב הנז' ודפח"ח. ואני בעניי אוסיף נפך קטן כי הנה יקשה הן לו יהי כדבריו של דוד הע"ה לא מן השם הוא כי הוא יאמר בפיו הני מילי אבל התי' לזה שהוא לא דיבר מעצמו רק הן הן דברי רוח הקדש והנבואה דיברה עליו. והיינו מה שהקדים לומר רוח ה' דיבר בי ומילתו על לשוני כלומר לא יקשה בעיניכם אשר אני אומר הלא תדעו אמר אלהי ישראל אני איני אומר כי הוא אמר. ומה אמר לי דיבר וכו' כמו שפירש הרב הנז' והם דברי ה'. ואין דוד עצמו אומרם מדעתו:

ודרך אגב אומר פרפרת אחת בפ' רוח ה' דיבר בי וכו' והוא במ"ש הרב קב הישר בסוף

הספר דכנגד קליפת עמלק הוא רוח ה' בגימט' ר"ם כמספר עמלק ע"ש. ומן המודיעי"ת אשר כתבנו בכמה מקומות בספרי הקטן דברים אחדים הקדמה ערוכה וארוכה מהרב הקדוש מהר"ר אברהם גאלנטי זלה"ה בס' קול בוכים בנויה על פי דברי הזהר הקדוש ורבינו מהר"מק זצ"ל דשאול היה יכול' בידו לתקן הירך שנפגם בחטא השבטים שהשתחוו לעשו שלא ידעו שיעקב אע"ה השתחוה לשכינה כמ"ש בזהר הקדוש על פסוק והוא עבר לפניהם. ושאול דאתי מבנימין שלא השתחוה לעשו היה יכול לתקן אם היה מוחה זכר עמלק כאשר נצטוה ונתחזק הפגם כשלא עשה מאמר ה' ושמואל הע"ה נצטער מאד. וע"י דוד הע"ה בשירותיו וזמירותיו תקן פגם הנצח וז"ש נעימות בימינך נצח ע"ש באריכות גדול. ואפשר שזש"ה שמואל א' סי' י"ט ותהי רוח ה' רעה אל שאול הכונה דבמקום רוח ה' שהיה לו להרויח שהוא כנגד קליפת עמלק כי כן רוח ה' גימט' ר"ם כמספר עמלק ואם שאול היה מוחה זכר עמלק היה זוכה למעלת רוח ה' עתה בחטאו נהפכה רעה אל שאול שבאה לו מסט"א ומשום הכי הרוח רעה ששרתה בו שהיא נגד רוח ה' היתה משיאתו להרוג לדוד הע"ה כי דוד הע"ה זכה לרוח ה' והיה משפיל קליפת עמלק. ובתחילה הוה רווח לשאול ע"י דוד הע"ה כי רוח ה' שזכה דוד הע"ה היה מכניע לרוח רעה שבו. אך בסוף שנתחזקה רוח רעה בשאול היתה משיאתו בהיס"ת כפול להרוג לדוד הע"ה. וז"ש בקראין נאם הגבר הוקם על וכו' ונעים זמירות ישראל רוח ה' דיבר בי כלומר ע"י שהייתי נעים זמירות ישראל תקנתי הירך כמש"ה ונעימות בימינך נצח ועי"ז בזכות דוד הע"ה מרדכי גבר על עמלק ונהרג המן כמו שהאריך הרב מהר"א גאלנטי ז"ל הנז' וזכה דוד הע"ה לרוח ה' שהוא כנגד קליפת עמלק. והשתא א"ש ונעים זמירות ישראל ועי"ז רוח ה' דיבר בי ומלתו על לשוני:

הבה נא אבא לענייננו דאפשר לרמוז ה' לי לא אירא מה יעשה לי אדם ה' לי בעוזרי ואני אראה בשונאי הכונה ה' לי. תיבת לי שאמר ה' כי ראיתי בבניו לי מלך והכונה כ"י עלי מלך. לא אירא מה יעשה לי אדם. וכי תימא כל זה ניחא אם לא חטאת אבל עתה פרוח תפרח אותה הבטחה. לז"א ה' לי בעוזרי כלומר הנה נא לי שתי בינו"ת והם ה' לי דכתיב וה' עמו ואפשר שכינה עמו וחטא בא על ידו וא"כ לא חטאתי. ועוד לי אינו פוסק כי כל מקום שנאמר לי אין לו הפסק. וא"כ ה' לי. בעוזרי ופשיטא ואני אראה בשנאי וכבודי לאחר לא יתן כי לא חטאתי ואין לו הפסק. ובזה אפשר לרמוז בסמוך דחה דחיתני לנפול וה' עזרני וכו' ויהי ל"י לישועה והרי הוא כמבוא"ר:

פסקה ז

אודך כי עניתני ותהי לי לישועה אבן וכו' אפשר במ"ש הרב מהר"ם אלשיך ז"ל בפירו' משנת כל המקיים את התורה מעוני סופו לקיימה מעושר דאם יהיה בתחילה עני ילמוד השפלות ואח"ך כשיתעשר אין פחד כי כבר למד ההכנעה ע"ש שהאריך. והנה דוד הע"ה כשנולד היה שנוי מאביו ומאחיו ואח"ך שמואל הע"ה משחו למלך ואחר זה שאול מבקש להורגו ואח"ך מלך בפועל מלכות גמורה ואזיל ומודה דוד הע"ה כי קדמוהו ימי עוני וטרדא שזה גורם שאח"ך במלכותו יהי' מוכנע וכמ"ש ה' לא גבה לבי וכו' וז"ש אודך כי עניתני משנולדתי ותהי לי לישועה כשמשחני שמואל שכבר הכניעה והשפלות אצלו אמון. ואח"ך אבן מאסו הבונים ברדיפת שאול. ואח"ז היתה לראש פינה במלכות. מאת ה' היתה זאת להיותי הולך וצוער כי בזה כשמלכתי זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו דוקא בו ובתורתו כמשז"ל ולא אתגאה כלל:

א"נ אפשר לפרש זה היום המאיר בישועה עשה ה' מצד רחמיו ית' נגילה ונשמחה בו ובישועתו להודות ולברך לשמו. ועל כן אנא ה' הושיעה נא כי כל המודה על נס שנעשה לו ה' יושיענו מצרה אחרת וכמשז"ל על פ' כי חמת אדם תודך שארית חמות תחגור הכונה כי חמת אדם שהיה קצף ונצול תודך שהוא מודה לך. שאר חימות תחגור תעכב כמו חגירת צפורן. וא"כ מאחר שאנו מודים לך ושמחים בך בישועה כמ"ש נגילה ונשמחה בו ובישועתו. אנא ה' הושיעה נא מצרות אחרות. ולמען יתפרסם כי מה שעשית פלא וישועה היה בעבור אהבתך עמנו ורחמיך עלינו. אנא ה' הצליחה נא כי הגויים הן ברשען תולין במקרה וכיוצא כי לא נעשה הנס בעבור ישראל וכמו שהיו אומרים כי כל ניסי יצ"מ לא היה בעבור ישראל רק על שטות פרעה שהתריס נגדו יתברך. ונתפרסם כי הכל היה לחיבת ישראל במה שעשה אחר יצ"מ. וכן עתה אחת שאלתי אנא ה' הצליחה נא אחר הישועה כי עמך הצליח"ה ויכירו וידעו כי רוכב שמים בעזרנו:

מזמורי הודיה

פסקה א

הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו. אפשר במה שפי' הרב מהר"ש פרימו פ' נורא תהלות עושה פלא כי כאשר ה' מרחם על ישראל ועושה נס. ישראל בל חזו כי אם הנס אשר נעשה במקומו ושעתו והם לא ידעו כי נמשך מזה הנס הרבה תועליות ותשועות לשעתן ולעתיד כמו שהיה ביצ"מ כי לא הכירו כי אם יצ"מ הנגלית. אמנם יצ"מ ענפיה ארזי אל הרמים והנשאים עד שהיא הכנה לגאולה העתידה במהרה בימינו וז"ש נורא תהלות כ"י הוא נורא תהלות רבות אמנם ישראל לא ידע כי אם את הגלוי כי הוא עושה פלא וז"ש

הודו לה' כי טוב הודו כשהקב"ה מטיב לכם ולא תסברו כי הטובה אינה כי אם הנראה בעין. לא כן הדבר כי לעולם חסדו דמשם נמשך שפע ישועה ורחמים מתמיד והולך כי לעולם חסדו. ועל כן הודו לאלהי האלהים הודו לאדוני האדונים כי לעולם חסדו מושך חסד כל היום ואין אתנו יודע וז"ש לעושה נפלאות גדולות לבדו כי הוא היודע כמה נפלאות גדולות עושה ואנחנו לא נדע לכן מכללא אתמר כי לעולם חסדו:

למכה מצרים בבכוריהם וכו' אפשר לפרש בזה והנמשך במה שחקר רבינו מהר"ם אלשיך והבאתיו בספרי הקטן דברים אחדים דרוש כ"ט דאמאי הכה הבכורות הו"ל להכות שרי ושלטוני ויועצי מצרים כי הם סיבה לשעבוד ישראל בעצתם לפרעה. ותירץ דהיו בטוחים על ע"ז שלהם הטלה ראש למזלות והבכורות נשפעים ממנו לכן הרג הבכורות להראות שהוא ית' המושל ושליט על הכל ומבלעדיו אין אלהים ע"ש באורך. ואפשר שז"ש למכה מצרים שר שלהם שהשפיל אותו והוא ע"ד מ"ש רז"ל והנה מצרים נוסע אחריהם שהוא השר. אף אנו נאמר למכה מצרים הוא השר. בבכורות שנשפעים ממזל טלה. וכי תימא הי"ל לעשות שליח לז"א ויוצא ישראל מתוכם שאם ישראל היה בבית המצרי אצל הבכורות צריך להרוג הבכורות ולהציל ישראל להוציאם מתוכם ממש ושליח אינו מבחין על דרך שכתב בס' אשד הנחלים. ביד החזקה זו הדבר כמ"ש הרב החסיד הרשב"א הלוי והבאתיו בדרוש הנז' כי שאר המכות אחר הדבר היו להראות כחו ולספר שמו ומשו"ה כתיב ויחזק ה' את לב פרעה מהדבר ואילך דגברי קטילי נינהו ולא באו שאר המכות אלא להראות כחו כמש"ה כי עתה שלחתי את ידי ואך אותך ואת עמך בדבר ותכחד מן הארץ ואולם בעבור זאת העמדתיך בעבור הראותך את כחי ולמען ספר שמי בכל הארץ וז"ש ביד חזקה כי מהדבר כבר חשוב כאלו הם יוצאים. ובזרוע נטויה זו החרב מכת בכורות. וזו היה על ששעבדו בישראל שהעבדות שנגזר בין הבתרים נתכפר במה שיוסף הצדיק נמכר לעבד ולכן באו המכות. וזוהי סיבה שנמלטו ישראל בים שהמרו שם כמו שכתב הרב מהר"י קובו בס' גבעות עולם והבאתיו לעיל בפסקת היא שעמדה ע"ש באורך ואם ח"ו היה מטביע לישראל בים אז יאמרו בגוים דהמכות שלא כדין אחר דישראל הם רשעים והראיה שהטביעם. וז"ש לגוזר ים סוף לגזרים והעביר ישראל ונער פרעה דמאחר שהיה ביד חזקה ובזרוע נטויה על ששעבדו ישראל נמשך מזה להציל לישראל בים סוף ולהעבירם בתוכו ונער פרעה בעבור רשעם של פרעה ועמו:

נמשך לזה נבאר נוסח אמת ואמונה. הפודנו מיד מלכים וכו' האל העושה לנו נקמה בפרעה באותות ובמופתים באדמת בני חם המכה בעברתו כל בכורי מצרים ויוציא את

עמו ישראל מתוכם לחירות עולם המעביר בניו בין גזרי ים סוף וכו' הכונה כמ"ש בזהר הקדוש דמגאולת מצרים נמשכת גאולה העתידה בב"א והאריך בזה הרב מהר"ש פרימו והבאתיו בס' הקטן דברים אחדים דרוש כ"א וכתב מהר"ש פרימו שהוא ית' עושה נס ונראה שהוא נס א' אך כמה נסים הם ונולדים מהם וקצת ניכר אח"ך כמו קריעת ים סוף שלא ידענו כי אם הנס עצמו והוא נמשך עד הגאולה העתידה וכו' עש"ב. וז"ש הפודנו מיד מלכים וכו' וכל זה נמשך דבר מראשיתו דהיינו האל העושה נקמה בפרעה וכו' כמ"ש בזהר הקדוש בטעם שקורין השירה אחר פסוקי דזמרה ע"ש בח"ב דף נ"ד ע"ב ודף קל"א ע"ב ומשם ניכר תקף השירה ודוק שם היטב. וגם ידענו כי ה' אתנו ופודנו מכל צר ממה שעשה נקמה בפרעה שהיה שר מצרים גדול על כל השרים כמ"ש מז"ה בחסד לאברהם. העושה לנו נקמה וכו' כי העבדות נתבטל בעבור יוסף והוא העבידנו וימררו חיינו וכי תימא יש לו קנין הגוף בישראל לז"א באדמת בני חם שהיו עבדים לבני שם ומה שקנה עבד קנה רבו כמ"ש בס' אשד הנחלים משם הרב ש"ך. המכה בעברתו כל בכורי מצרים שהיו סוברים דע"ז שלהם מזל טלה מושל בכל ולכן המכה בעברתו כל בכורי מצרים שנשפעים ממזל טלה הבכור. ועי"ז ויוציא ישראל מתוכם שהיו עע"ז כמותם. לחירות עולם כמשז"ל שהיה חירות הגוף והנפש. ובהיות שעשה נקמה בפרעה על שהעביד ישראל מזה נמשך המעביר בניו וכו' כדי שלא יהיה חילול ה' ח"ו כמ"ש הרב גבעות עולם כמדובר. ובזה אפשר לפרש כונת הפ' ימינך ה' נאדרי בכח ימינך ה' תרעץ אויב הכונה ימינך ד' נאדרי בכח להכות פרעה במצרים ומזה נמשך ימינך ה' תרעץ אויב לשר מצרים שהיה מקטרג על ישראל ויען הוכו מצרים מוכרח להציל לישראל על ים סוף אף שהמרו כדי שלא יהיה פוצה פה נגדו יתברך כמדובר:

ועל פי הקדמת הרב ש"ך הנז' אפשר לפרש פסוק אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים כלומר דבדין הוציאך דהם עבדים מבני חם ואין להם קנין בישראל וכיוצא בזה אפשר לפרש כמה וכמה פסוקים דכתיב בהו כלשון הזה מבית עבדים או כיוצא ואין להאריך:

למכה מלכים גדולים וכו' אפשר לומר במה שנודע דעד שלא תפול האומה יפול הנופל השר שלה וכמ"ש יפקוד ה' על צבא המרום וכו' ואמרו בזהר הקדוש פ' שמות דכי כתיב ויאמר מלך מצרים סתם הוא על השר של מצרים ע"ש דף י"ז. וז"ש למכה מלכים גדולים הן שרי האומות עד"ש בזהר הקדוש על מלך מצרים דבתחילה השרים אשר במרום מוכים ונופלים ואח"ך ויהרוג מלכים אדירים הם מלכי האדמה אשר תחת השרים הנז':

ומהרימ"ט ז"ל בספרו הבהיר צפנת פענח דף קע"ו (ובשמחת הרגל כתבתיו משם

מהרש"פ וגם מהרש"פ הביאו משם מהרימ"ט כמ"ש בקונט' פאת הראש קונט' ג' בס"ד) פירש במ"ש עמון ומואב טהרו בסיחון וז"ש למכה מלכים גדולים הם מלכי עמון ומואב שהיתה שלהם תחילה אדירים אלו סיחון ועוג שמפרש והולך וכל כך למה נתן ארצם לנחלה לסיחון ולעוג לשובב יעקב אליו שתטהר לישראל וז"ש נחלה לישראל עבדו עכ"ד מהרימ"ט ויש חילוק קצת ממ"ש הרש"פ בשמו ברמזיו פ' בלק וממ"ש בשמחת הרגל כאשר יראה הרואה:

ואני בעניי אוסיף קצת בדרך הרב ז"ל ונדקדק שינוי הכתוב דקאמר ונתן ארצם לנחלה נחלה לישראל עבדו דברישא דקאי על סיחון ועוג כתיב ונתן וגבי ישראל נחלה לישראל הגם דלפי פשוטו הרי הוא כמבואר. מ"מ איכא למדרש ולדקדק היטב במ"ש בכמה מקומות דמורינו הרב מהר"י הכהן הקשה דאמרו בסנהדרין דף נ"ט גוים לאו בני כבוש נינהו וכל קבל דנא אמרו עמון ומואב טהרו בסיחון ואיהו מפרק לה דשנא ושנא הא דעמון ומואב כי כך גזר ה' דאמר הקב"ה ליתי סיחון וליפוק ממואב וכו' כמ"ש בחולין דף ס' ולא דמי לעלמא דאמרינן לאו בני כבוש נינהו:

ודע שאני ההדיוט זה שנים רבות תמהתי על תירוץ הרב ז"ל ממקום שבא היא סוגית גיטין דף ל"ח דהתם אמרינן עמון ומואב טהרו בסיחון וסוגיא דהתם היא א' מן הסוגיות דאתמר הא דעמון ומואב טהרו בסיחון ושם בגיטין יליף מינה לעלמא דגוי קונה בכבוש ואי כדברי הרב ליכא למילף לעלמא. ואולי הרב לא אמרה אלא לישב סוגית סנהדרין בהא דעמון ומואב טהרו בסיחון דהוא מפורסם ואה"נ דסוגית גיטין פליגא אדסנהדרין והוא דוחק עצום. ומיהו עם כל זה נשתמשנו בדברי הרב ז"ל דרך דרש בכמה מקומות. ועתה אני אומר דהגם שנאמר דמסוגית גיטין מוכח דבני כבוש נינהו ונישב סוגית סנהדרין באיזה אופן. מ"מ הוה ס"ד דאף דבעלמא קנו בכבוש לא קנה סיחון דאמר רחמנא אל תצר את מואב ואסר לישראל ומכ"ש לסיחון ולא קנה אבל בההיא דחולין דאמר ה' ליתי סיחון וכו' קנה סיחון בכבוש כגוים דעלמא דקנו ודוק כי קצרתי. גם נקדים מ"ש הרב ידי משה פי' המדרש במ"ש ברבה סוף פ' חקת דנתירא משה רבינו ע"ה שמא מעלו ישראל במלחמת סיחון וז"ל וק' מהיכא תיתי וכו' ונ"ל לישב ומיושב מדרש תנחומא ראוין ישראל לומר שירה על מפלת סיחון כדרך שאמרו על מפלת מצרים אלא שהמתינו עד שבא דוד ואמר למכה מלכים גדולים וכו' וצ"ע אם יתחייב אדם לומר שירה ימתין על אדם אחר ונ"ל דה"פ דאיתא עמון ומואב טהרו בסיחון ופירשו התוס' בגיטין דאף גופן של עמון ומואב היו ישראל רשאין להמית מטעם זה רק דאיתא בקמא אל תצר את מואב בשביל שתי פרידות טובות וא"כ נתיראו ישראל לומר שירה על מפלת סיחון

פן הרגו אחד מהן שהיה ראוי לצאת ממנו אותן שתי פרידות אמנם כשבא דוד הע"ה ולמפרע ראה שעשו ישראל כהוגן ע"כ אמר דוד שירה וא"ש מ"ש שמא מעלו ישראל במלחמת סיחון עכ"ל ועפ"ז נבא אל הביאור למכה מלכים גדולים מלכי עמון ומואב כדי שיקח סיחון ארצם ואח"ך ויהרוג מלכים אדירים הם סיחון ועוג וירשו ישראל ארצם וכ"ת גוים לאו בני כבוש נינהו ואף אם נאמר דבני כבוש נינהו בעלמא שאני הכא דאמר ה' אל תצר את מואב ואסר לישראל ומכ"ש דסיחון אסור ולא קנה ומה יועיל סיחון בכיבושו סוף סוף לא קנה והיא ארץ עמון ומואב לז"א ונתן ארצם לנחלה שהקב"ה עצמו נתן לסיחון ארצם של עמון ומואב לנחלה כמ"ש ליתי סיחון ולפוק ממואב והוא הרשה אותם וגלי רחמנא דליתנהו בכלל אל תצר ואף את"ל דלאו בני כבוש נינהו הכא שאני ולא דמי לעלמא דלאו בני כבוש נינהו. ואח"ז ממילא נחלה לישראל דהם לכ"ע בני כבוש וקנו. וכי תימא למה אתה אומר שירה על זה וישראל לא אמרו. לז"א שבשפלנו זכר לנו מדבר על עצמו ורחבעם וכל שלשלת מלכי ב"ד שהיו נטמעים בשפל המדרגות בקלי' וזכרם ואמר אל תצר וכו' בשביל שתי פרידות וז"ש שבשפלנו במקום אופל הסט"א זכר לנו וצוה אל תצר. ולזה ישראל לא אמרו שירה דחששו שמא הרגו אותן שנמצאו גבי סיחון ועוג מעמון ומואב והיו בם השתי פרידות. ויען הוצאת השתי פרידות הוא בירור עמון ומואב לזה סיים נותן לחם לכל בשר שאכילת הלחם ג"כ הוא לברר וכמ"ש בעניותנו בשמחת הרגל דף פ"ה בס"ד וא"ש סמיכות ויפרקנו מצרינו הם קלי' עמון ומואב אשר היינו מוטמעים ובירורנו משם כי כן דרכו לעשות חסד נותן לחם לכל בשר לברר ולהושיע ניצו' הקדושה אשר בעפר יסודם. ויש לפתור שבשפלנו וכו' בסגנון אחר פשוט כאשר הרואה יראה. ועל הכל מעתה הודו לאל השמים כל"ח. ומיהו במ"ש הרב ידי משה מהתוס' בגיטין דף ל"ח יש להשיב. אך הענין אמיתי דעל הרוב נמצאו שם מעמון ומואב והרגום:

פסקה ב

נשמת כל חי וכו' פירוש כי לזה באה הנשמה בעה"ז לברך שם ה' כדי שאח"ך תזכה ליהנות מזיו השכינה דמאן דאכיל דלאו דיליה וכו' ולכן אמר נשמת כל חי תברך את שמך כי זהו תכלית הבריאה. ורמז כי הנשמה תברך לשמו המיוחד. ורוח כל בשר תפאר וכו' זכרו שהוא שם אדני מלכותא קדישא. א"נ אפשר דהנשמה כשכבר יש לו נפש ורוח היא נכנסת באדם והרוח חיוני נכנס כשהוא בשר בלי חיות ואפשר דהיינו דדייק נשמת כל חי הנשמה הנכנסת בחי שכבר יש לו נ"ר והיא עליונה ולכך יש בו כח והכנה לברך

את שמך. ורוח החיוני הנכנס בבשר טרם שיהיה שום חיות זו אינה יכולה כי אם לפאר זכרו ית' ולא כנשמה דמברכת שמו ית' כביכול:

המשיח אלמים וכו' עמ"ש בפאת הראש קונט' שני סי' ג' ונדפס בסוף שם הגדולים ח"ב דף צ"ו ע"ש:

פסקה ג

ואלו פינו וכו' ועינינו מאירות כשמש וכירח וכו' ורגלינו קלות כאילות וכו' ראיתי להחכם השלם החסיד מר קשישא כמה"ר כליפה מלכא זלה"ה מעיר אגדיר בספרו כף ונקי כ"י שהוקשה לו שאין ענינים אלו שיאירו עינים כשמש ורגלים קלים כאילות דברים המסייעים להרבות השבח ולא דמו לאינך דכלם מסייעים מאד לשבח ולפאר. וישובו לזה דחוק:

ואפשר דגם אלו הן בם מועיל להשתחוות ולשבוח. כי המשבח צריך להיות עיניו פקוחות להבין דקדוק פרטי וסוגי הנס. וגם עין השכל בו יבין מאד בעמק נסים ונפלאות אשר הפלה ה' מה עמקו נפלאותיו ולפיהן ישיב דברי השבח וז"ש ועינינו מאירות עינא דשפיר חזי ועין השכל מאירות לראות החוש"ה אל העי"ן ולהסתכל בשכל עומק רום ועומק תחת דקדוק נסים ותולדותיהם וסעיפיהם ושריגיהם למיניהם כדי ליסד שיר ושבחה על הכל. וגם מתנאי המשורר שלא יהיה גס וכבד וכיוצא כי תנועותיו הכבדות מונעים אותו להאריך בשיריו ומזמוריו כי כבד הוא בתנועות אברים וכלפי זה אמר ורגלנו קלות כאילות שהקלו' למשורר מסייע שלא ייעף ולא יגע ובזה א"ש:

פסקה ד

ורוח ונשמה שנפחת באפנו וכו'. אפשר לפרש במ"ש הרב מהרימ"ט בדרשותיו פ' תזריע דרוש ב' דהבהמות נבראו נפשם וגופם כאחד לפי שהכל לצורך העה"ז. והאדם תכונת גופו ואיבריו יהיה לחומר מעין דוגמא לכל היצורים. אכן רוח היא באנוש ונשמת שדי שנפח בו ה' כמ"ש ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה ותרגם אנקלוס והות לרוח ממללא כי הנשמה מראה כחה בדבור שחלק ה' לאדם הנה זה בא מכח הנשמה והוא תכלית בריאת האדם ויתרונו על כל הבריאה כי שיח וכי שיג לו להלל לשבח לה' ולעסוק בתורה ע"ש באורך. וז"ש על כן אברים שפלגת בנו בחומר ככל היצור באברים וגידים ודומיהן. ורוח ונשמה שנפחת באפינו אח"ך ולא כבהמות דגופם ונפשם החיונית נבראו בבת אחת. אבל האדם גופו נברא מתחילה ואח"ך יצירה שנית רוח ונשמה שנפחת באפינו ובזה הובדל האדם מהבעלי חיים שנתן לו כח הדברי וז"ש ולשון אשר שמת בפינו הנמשך לנשמה ויחדו לעבודתו וזהו כונת הבורא יתב' שהאדם יעשה החומר

צורה. וז"ש הן הם יודו וכו' כלו' האברי' שהם החומר והנשמה שהיא הצורה הן הם יודו וכו':

מציל עני מחזק ממנו ועני ואביון מגוזלו. אפשר לפרש בבעל תשובה אשר היצה"ר מתחדש ומתגבר עליו מאד להחטיאו כי צר לו מאד בתשובתו ולכן יצא ונלחם בו ומסיתו הס"ת כפול ובודאי אלמלא הקב"ה עוזרו אינו יכול לינצל מיד יצה"ר וז"ש מציל עני מיצה"ר אשר הוא חזק ממנו. ולא עוד עני ואביון מגוזלו היינו שהסט"א בעודו רשע גזל תורה ומצות שלו. ועתה בתשובתו ה' ברחמיו משיב הגזילה אשר גזל הסט"א ממנו ויוציאם לאור. וז"ש שועת עניים ניצוצי הקדושה הנטמעים בסט"א אתה תשמע להשיבם לקדושה. וזה יהיה בעבור כי צעקת הדל ששב בתשובה תקשיב. ותושיע הניצוצות מיד הסט"א וכמו שפירש רבינו האר"י זצ"ל ארוממך ה' כי דליתני שהניצוצות אשר עלו משוררות וכו' ע"ש באורך:

בפי ישרים תתרומם וכו' אפשר לרמוז ונקדים מעלת תפלת הצבור העולה היא למעלה ואמרו רז"ל ואני תפלתי לך ה' עת רצון אימתי עת רצון בשעה שהצבור מתפללין והרב המבי"ט בס' בית אלהים הוא היה מונה תלתא טעמי תריצי אשר ישנם בתפל' הצבור ראשון הוא שדבר שבקדושה קדיש וקדושה וברכו אינן נאמרין אלא בעשרה כי בעשרה יש סוד נשגב ודבר שבקדושה טעון י'. וזאת שנית כי אינו דומה מועטים העושים מצוה למרובים העושים המצוה כי בהתאחדם יחדיו מוסיף כח יתר שאת על כל חד מיניהו תרי תלתי מאלו היה ביחיד כשם שבדברים הגשמים אמרו ז"ל דכל טונא דמידלי אינש על כתפיה הוא תלתא מאם אחרים נושאים עמו כמו שמצינו דבאבנים אשר הקימו בירדן כל א' מ' סאה ובאשכול שנטלוהו ח' תתק"ס סאין דהיינו ק"ך סאין לכל א' וה"נ לענין הטובה יגדל כח כל א' שני שלישים יותר. ועוד בה שלישיה שאם תפלת היחיד שלא בכונה ואינה הגונה בהיותו מתפלל עם צדיקים הוא נענה בזכותם זהו תורף דברי הרב המבי"ט בס' בית אלהים ע"ש ותו אמרינן פ"ק דתעניות דתפלת הצבור נשמעת אף דלבם לא נכון עמו והוא רחום יכפר עון. וכיוצא בזה אמרו בזהר הקדוש. ואפשר להסמיך זה דזה רמז בפי ישרים תתרומ' שהם עשרה תתרומ' בקדיש וקדושה וברכו. ובשפתי צדיקים תתברך ותפלת יחיד שאינה הגונה עולה עמהם. ובלשון חסידים תתקדש דכשהם רבים יוסיף כח בכל אחד בהתאחדם. ובקר"ב קדושים תתהלל דבקרבם ולבם שלם לאפוקי ולבם לא נכון עמו ואז תתהלל דאם באשר לבם חלוק עכ"ז הוא רחום יכפר. עאכ"ו אם הם חסידים ורבים יתיצבו הוללי"ם הלל והודות והיו למאורות לאור באור **החיים**: